

11728 I

У В И И

1930
ий

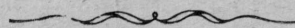
М
А
Й-
И
Й
У
Н
Е

5-6

СЫЛНЭ МУТАН
СҮРЭТЭН ЖУРНАЛ

Вуйлымаш.

	Вэлыж
1. Мак-Мариез. Шэмэр калыклан (поч. мут.)	1
2. Н. Тишин. Трактырлан мурэм (поч. мут.)	2
3. Одар. „Йошкар Пэлэдыш“ (Ойлымаш)	4
4. Шабдар М. Йорло түшка—кугу вий (ойлымаш)	6
5. Мичурин Йатман. Ёдрамаш (ойлымаш)	7
6. Шабдар Осып. Эй, ола, авамла (поч. мут.)	8
7. А. П. Лэбэдэв. Оза кува (ойлымаш)	9
8. Н. Мухин. Чойа рывыж ни опынгэш пижэш (пиес)	15
9. Т. Ефрэмов. Шүвырзö кугыза (ойлымаш)	18
10. Вачайн. Сылнэ мут дэнэ возымын тун рудыжö	21
11. Шабдар О. Сылнэ мут тэргаш тунэмшылан изи ой	29
12. „Йандуш“, Марий поэзий ок кушмо?	31
13. Кожэр Микал. В. В. Майаковский	32

КОК ИЙЛАН ЛЭКТЭШ

1930 ий

Май—Ийунь

№ 5-6

ТЫЛЧЭ ЙЫДА ЛЭКШЭ, СЫЛНЭ МУТАН, СҮРЭТАН, АДАК
ПОЛИТИК ДЭН ОЗАНЛЫК ЖУРНАЛ.

ШЭМЭР КАЛЫКЛАН.

Г.П.Б-ка обяз. экз.
Лнгр. 1930 г.
Акт № 2-1066

Тўнбан вуйжо— Эрык илыш. Эрык илыш, Чот Волгалт! Тўнбан чапшэ Эрык шўлыш. Эрык шўлш, Йыр Шарлат! Шэмэр калык, Эй, Майланэ— У пайрэм дэн Куштылэм! Йўд дэч Лўдын Ит Шыпланэ,— Утыр вэлэ Пэнгыдэм! Пөрвөй майлан Тый Куанэ, Пөрвөй майлан Тый Пэлэд, Рэволютсий Тистэ дэнэ Шэм мыландым Чылт Лэвэд! Тўннамбалсэ Май пайрэмым	Эрык вий дэн Эртарал: Шэргылтарэ У урэтым,— Эрык гимным Чот Мурал! Пашам Шукто, Вийым Пого,— Вийэт Койжо Кэч куштат. Цэ—Кан ойжым Умлэн шого— Ит Тайналтэ Нигушкат: Пурла вэлым Чот Эскэрэ, Шола вэлым Ит Мондал,— Уклон-влаклан Ит пу Вэрым,— Сэнэн Ончык Вик Тошкал!	Кулак класым Ит Чаманэ,— Кулак класым Ит Кулак ойлан Ит Ўшанэ,— Кулак ой дэн Кучэдал! Тўнбан онжо— Пролэтарий, Куатангжэ Пайрэмэт! Шэмэр калык,— Эй, Он Армий. Шэргылталжэ Май Мурэт! Тачэ кэчын Тый Тарванэ У пайрэмыш,— Майлаш Лэк! Рэволюстий Тистэ дэнэ Шэм мыландым Чылт Лэвэд!
---	---	---

Мак-Маризэ.

ТРАКТЫРЛАН МУРЭМ.

Йамлэ, йамлэ¹⁾ мурынажэ
 Кугу нурым сургыкта,
 Чаплэ патыр у сэмнажэ
 Мэмнан вийым кўш нёлта!
 Ончо,
 Помыжалтын
 Куго урэмжэ сургалтэш!
 Урэм тичак погыналын
 Писын,
 Писын
 Калык ошкылэш!
 Индэ,
 Илыш пэлэдалтын—
 Лэктын
 Куго чап!
 Тоштым,
 Торым
 Сўмыралын
 Алтэ²⁾ вий,—
 Рўжгө шап!³⁾
 Сур пондашан кочайэмжэ
 Лыйык лойык ошкылэш!
 Шўкшө шонго кувавайжэ
 Сыптыр соптыр кайалэш.
 Дыр - р
 Дыр - р
 Дыр - р
 Трактыр мўгыра,—
 Кузэ туркэт куаныдэ?
 Чытыр
 Чытыр
 Чытыр
 Урэм чытыра—
 Кузэ туркэт ончыдэ?
 Ончо,
 Изыжынат,
 Кугыжынат
 Чурий чэвэргэн!
 Ойго йомын,—
 Ойго шылын
 Тоштым у дэн вашталтэн.
 Марий шамыч тарванэныт
 Илыш толын мотор⁴⁾, сай!
 Патыр күртнө машинажэ
 Адахаэмтэ⁵⁾ у вийэт!

Тошто комдым,
 Косульам—
 Тойо,
 Йомдарэ ўмырлан!
 Йорло ыльэ ачамжат,
 Йорло ыльэ авамжат,
 Садылан дыр
 Изыньэкак
 Тўрлыжымат
 Ужынам...
 Эй,
 Ырвэзэ ўдыр ўмырэм
 Шуко кодыш кумылэм:
 Йэн гайэ
 Чийэн лэкташ,—
 Укэ ыльэ вургэмат,
 Кичкэн лэкташ
 Йэнгын гайэ—
 Укэ ыльэ имнынат!
 Батракын,
 Нэзэрын
 Шала кийшэ
 Куго вийжэ
 Ушныш!
 Ожсо йөсым,
 Тоштым
 Торым
 Ушэм вий дэн шалгтыш!
 Вурыс имным
 Кўртнө сапшым виктараш
 Мыйым колтышт
 Куго олашкэ тунэмаш!..
 Лыстык ластык
 Тошто ангам
 Кумда нурыш савураш
 Мый—
 Тэндандэк толынам!
 Ындэ,
 Йорло Йакып Качырийжэ
 Трактырэдым виктара...
 Ўдыр шўмжө
 Ырвэзэ вўрым
 Шокшэштарэн модыкта.
 Трактыр...
 Трактыр...
 Манмэ мутшо
 Мэмнан вийым
 Кўш нёлта!
 Садыланак
 Пэтырэмым
 Кэчын,
 Кэчын шарналам;

1) Йамлэ—сылнэ.

2) Алтэ—большой, громадный.

3) Шап—(сай) вийан

4) Мотор—хорошо.

5) Адахаэмтэ (сылнэштара) порыв, приводит в движение.

Тудын поро сай пашажым
 Омак мондо нигунам.
 Пэтыр!
 Пэтыр!
 Ала тыйжэ
 Тыдэ кўртным таптэнат?
 Ала тыйжэ
 Завотлаштэ
 Трактыр влакым ыштэнат?
 Пэтыр..
 Пэтыр..
 Тыйым шонэн
 У ан⁶⁾ жапым мый ужам.
 Ломбо воктэн шинчылдэн
 Ваш мутланмым шарналам..
 Эй,
 Тый
 Кўжгө
 Сут Йэпрэм,
 Ит моктанэ ожэт дэн!
 — Ышкэ дэкэм налам,—манын,
 Ит кошт воктэнэм.

Куго вэрым
 Трактыр дэнэ лэктына—куралаш!
 Машинажым
 Кичкэна,
 Шурным
 Ёдалаш!
 Мурынажэ у сэм дэнэ
 Йонгыжалтшэ кумдыкэш!
 Куатнажэ чот вийанжэ,
 Помыжалтшэ шэм нурэш!
 Трактыр
 Мўгырө,
 Калыкым пого,
 Рўжгыжө Кэтэк⁷⁾ урэмэт!
 Эй!
 Трактыр дэнэ
 Кудалаш
 Пуза
 Корным
 Качийлан!..
 Н. Тишин.

Озагыштэ ВПИ-штэ тунэмшэ студент-влак.

⁶⁾ У ан—новая эра.

⁷⁾ Кэтэк—йал лўм. (Малмыж район).

„ЙОШКАР ПЭЛЭДЫШ“.

„Йошкар пэлэдыш“ у пайрэм. Тошто „сэмык“ кутлаштэ уло марий калык олыкыш, пасуш, чо-драш лэктын, тидэ пайрэмым эртара. Шэмэр марий дэн пырля руш, суас, одо, моло калыкат төр шолгат. Ындэ „Йошкар пэлэдыш“ уло кундэмсэ түрлө калык пайрэмыш савырнэн.

Чыла вэрэ „Йошкар пэлэдыш“ ик төр ок эртара. Нартас, Морко, Шэрнур районыштэ 4-5000 дэн калык чумырга, Йурин дэн Чыкма вэлыштэ шотшылан гына погынат. Моганьэ вэрыштэ, кузэ калыкларан ыглыктарэн пуэныт, тугэ пайрэм эртара.

мартэ, шужэн шинчэныт. Кизыт тидэ койш вашталтын. Йүн, орэн коштмо олмэш, айык вуйа изижэ-кугужо „Йошкар пэлэдыш“ пайрэмым эртара.

„Мо Пэлэдыш пайрэм лийаш тунгалын, сэмык лүм чылт волэн. Урэм чылт йара,—сэмык эртара—шаш калык, олыкыш лэктын, „Йошкар пэлэдыш“ пайрэмым эртара“,—манэш Йашмэт мари. „Йошкар пэлэдыш“ сэмыкым сэнэн. —

Мэр калык тэрга.

Октэбр рэволютсий дэч вара илышна у корныш лупшалтын. Мо ок кэлшэ, тоштэмын, йорды-

Йошкар Пэлэдыш пайрэм—Нартасыштэ.

Вара тидэ пайрэм тэнэйсэ жаплан кэлшышэ, альэ кэлшыдымэ?

— Мэмнан шонымаштэ моткоч кэлшышэ, моткоч күлэш пайрэм .. Мо кэлшымыжым, молан күлэшыжым ончална.

„Йошкар пэлэдыш“ йүшо, оршо сэмыкым олмэштара.

„Лопка сэмык“ годым „лапаш ганьэ йүшаш, руш ганьэ руштшаш!“—манэш ильэ тошто калык. Манмыжым ораньэк илышыш пуртэн. Сэмык толэшат шот укэ йүт, пи-ора кредалыт, күзө-товар сусыртыл пуштэдат ильэ. Уло-укэ ложаш дэн аракам шолтэн йүтат, сэмык эртымэк, у киндэ

машыш лэктын,—тудым корангат. Мо кэлша, калыкым волгалтарэн илышым ончык покта,—тудлан корным пуат. Моло дэн төр мариат сотсиализм шташ полша. Ыштымаштэ түрлыжат лиман. Йужо паша сай эрта, йужыжо жапырак кайа. Утситым, сай-осалым тэргыдэ ончык кайаш ок лий. „Йошкар пэлэдыш“ годым шэмэр дэн пашачэ шкэ вийыштым ончыклат. Культур пашаштэ, тазалык пэнгыдэмдымаштэ, у йүла пуртымаштэ, партий күштымо моло пашаштат кэ, мом ыштэн, ончыкэмын, мөнгэш чакнэн,—чыла үчашымаштэ мэр калык ончык луктын пыштат. Шкэт посна, түшкан погынен, йал дэн йал, район дэн район шкэныштым шкэ ваш ончат, ваш-ваш сотсиализм

шот дэн үчашэн ончык кайшаш корным виктарат. Мэр вий дэн ыштымэ мэр пашам мэр тэрга.

„Йошкар пэлэдыш“ класс корным виктараш полша.

Шэмэр дэн пашачэ вий пэнтгыдэмын. Ындэ йал капиталист-кулак тўшкам йөршэш пытараш пижалтын. Кулак дэн кулак вэрч тарэш пуршо-влак тўрлын-тўрлын сотсиализм пашам пужгалаш төчат. Сурт оралтыш, чодраш тулым чыкат. Кугу Китныштэ кызыт колхоз вуйлатышым пуштыныт, моло тўрлө кўлдымаш пашамат ыштылыт. „Йошкар пэлэдышэш“ погынэн кулак чурийым раш почман. Кулак тўшкан тушман койшыштым мэр калык ончык луктын, вожгэ куклэн пытарман. Колхоз пашаштэ, шошым ага дэн моло кампаний эртармаштэ, моло шотыштат кулак дэн моло тушман тўшкан торэш пашаштым мэр калык тэрга, нуным йөршэш пытараш корным ончыкта.

Кайшаш корным виктара.

Мо ыштымым тэргэн налмэкэ, ончык кайшаш корно рашэмэш. Тэнэйсэ пашаштэ мом „Йошкар пэлэдыш“ тэргыман?

1. Ви-патыр, кап-кыл куштылгылыкым үмасэ пайрэм дэн тагастарат. Кодшо пайрэм шот гыч патыр, писэ, чулым, мотор, ару, тазалык, траком, удыртыш, моло шукэмын, альэ шагалэмын? Кап-кыл тазандымаштэ кэ могоаньэ йал, мом штэн?

2. Мурмаш, куштымаш, музык пашаштэ мо шталтын, моньар ончыкэмалтын. Кэ сэнэн.

3. У йўлам кушто утларак пуртэныт. Моньар ўдрамаш шымакшым, шарпаным, сорокам кудалтэн, кўжгү йол пидмым чарнэн, у тўран вургэмым чиа, у стан дэн виньэрым куа, шовын дэн тувырым мушкэш. Кочкаш йўаш шолтымаштэ могоаньэ у шот пуртымо. Пёрт көргө, капкыл, вургэм аруын кучымаштэ, азам ончымаштэ, чэр эмлымаштэ, йумылтыдымо пашаштэ мо сай, мо осал. У шот дэн сўаным штат, укэ.

Моньар йэн колхозыш пурэн. Лэктыныт гын, молан лэктыныт. Тидэ пашаштэ мом титаклан шотлат. Ўдрамашлан колхозышто мо ок кэлшэ.

Тўшка пасу, альэ кум пасу. Шурным эрыктэн, эрыктыдэ ўдэныт. Могоаньэ машинам кучылтыт. Больык ашнымаштэ, шөр-торык пашаштэ мо дэн моктанэн кэртыт.

Мо гына у койш-шоктыш илышыш пурталтын,—чыла калык ончык луктын пыштыман. Мэр калык лончылэн, тэргэн налжэ.

4. Тунэмаш паша кузэ кайа. Моньар йын ликпунктыш, школыш, курслашкэ тунэмаш коштын. Моньар протсэнт тунэмдымэ уло. Молан огыт тунэм. Йоча йасла, сад, очаг уло, укэ. Кузэ паша

кайа. Йал-озанлык кружок мом штэн. Вуйлатымаш вэлым полыш ситэн шолга, укэ. Лукмо марла кнага, газэт нэргэн калык мом каласэн пуа, можо ок кэлшэ. Мастер вэрэш мо пошалан тунэмыныт.

5. Озанлык дэн мастарлык пашаштэ мо утоситэ, сай-осал. Шурно дэн вольык урлык сайэмдымаштэ кэ мо сайым ыштэн. Озанлык пайдам үмасэ шот гыч шукэмдэн, шагалэмдэн. Могоаньэ машина-влакым, паврик-заводым угыч ыштэныт. Мўкш дэн сурт кайык ончымаштэ мо ышталтын. Моло сэмынак озанлык пашаштат мо гына кэлшышэ уло гын, калык ончык луктын пыштыман. Иктэ вэсын дэч ончэн тунэмжэ, үчашэн ончылташ тыршыжэ.

6. Сотсиализм шот дэн үчашымаштэ могоаньэ йал мом ыштэн, кэн дэн үчашэн, ончыкшо кэн дэн үчашаш пунчалыт, тидымат „Йошкар пэлэдышшак“ ыштыман.

7. Мэр паша кузэ кайа. Кэ мочол корным тёрлэн, кўварым штэн, тул ваптарэш аралышым ыштэн, школ, больнитсэ, моло тўрлө вэрлам мэр вий дэн ыштэныт. Мэр пакча, вольык вўча, моло паша ышталтын.

8. Пионер, комсомол, партий члэн влак шукэмыныт, шагалэмыныт, Кузэ пашам ыштэныт. Мо утоситэ, ок кэлшэ.

Мо дэн үчашыман, мом тэргаш, чылажым тиштэ ом ончыкто. Вэрлаштэ тидым шкэ палэн налда, илыш ончыкта. „Йошкар пэлэдыш“ пайрэмэш чылажымат ончыктыман, чылаждэнат үчашыман. Тидэ пайрэмышкэ уло калык погына. Тидэ тыглай погынымаш огыл. Совэтыш, конпэрэнсийыш, моло тўрло лўмын ўжын погынымашкэ кэ сайлымэ, тудо гына толэш. Толшо шэнггелан ик йэн йэда шўдо йэн дэн мөнггэш (кудэш) кодыт. Погынымаш толшыжо колын кайа, кудышто шинчышыжэ шинчэн эртаря. Утларакшым нимом колдэ пичкэмыш ўдрамаш шинчэн эртаря. Садлан тудо илыш лончылмаштэ, кугунак коклаш ок пура. „Йошкар пэлэдыш“ пайрэмыштэ паша вэс корно дэн кайа. Тушко алал кумыл дэн изигэ - кугугэ, шонтогэрвэзыгэ, пөрийэнгэ-ўдрамашгэ погынат. Иктэ кодтэ шинча ужын, пылыш колын, илыш кокласэ пашам лончылат, утоситым тэргат, кайшаш корным палэмдат. Садлан „Йошкар пэлэдыш“ пайрэмым пэш кугу школлан шотлыман. Тидэ пайрэмым айда гийжэ эртараш ок йөро. Мэр пайрэмым, мэр калык дэн ыштыман!

— Октябр тулэш шочшо, сотсиализм пашаш кушкын лэкшэ „Йошкар пэлэдыш“ пайрэмлан—лопка корно!

Одар.

ЙОРЛО ТҮШКА — КУГУ ВИЙ.

Март тылчэ. Кэчат йатырак шуйнэн. Эр-кас альэ йүштө. Кэчывал рүдылан гына кэчэ мотор ырыкта. Йошкар Памаш марий-влак шошым ага нэргэн шонкалаш тўгалыч. Кэчэ гут машин йүк мўгыра. Марий-влак урлыкаш шўлым шийат, йужыжо ага тарманым йамдылкат, шонгыракышт кандырам пункалат.

Кастэнэ Йошкар-Памаш марий-влак йал-мучко, кум-ныл вэрэ кашакын погынэн, тўрлыжымат кутыркат. Ик тўшкажэ—шым сурт нарэ погынэн—йал-озанлык арчэлым почаш кангашат.

Тыгэ кутырмым кулак-влак шижнынат, пэш кожганэныт. Нунат кас йэда ышкэ кашакышт дэн погынат кангашат. Нуно нужна дэн ик марда коклаштэ колэктив нэргэн шойак мутым шаркалаш тōчат.—Колэктивыш кайэда гын, ышкак өпкōлаш тўгалыда: тушто чылан ик пōртыштō илыман, чылан иктым колыштман, шурно чыла ик кылатыштэ лийэш, кочкашэт пыта гын кўчызыла мэшакем сакэтат, нуным сōрвалэт—пуат гын—кочкат, укэ гын—кэрэк шужэн коло,—маныт кулак-влак.

Йужыжо тыгай мутлан инана, йужыжо, нужнаракшэ, шойак мутлан ўшаныдэ, вигак руал пуа:

— Ожно кўчызыла котомка дэн мийэн, лўдын-вожылын тэмдам мэ сōрвалэн улына. Колэктивыштэ тидэ шот огэш лий, колэктив мэмнам пойан кид йымач утара

Пойан-влак, тўрлын пужаш тōчышт гынат, нужна дэн ик марда-влак лу сурт дэн арчэлыш ушнаш кэлшышт. Агрономым ўжыктэн уставым лончыштат, „У Йал“ лўман йал озанлык арчэлым почаш пунчалыч. Уставым Шэрнур КЗУ-шко пэнгызэмдаш колтышт. Адак тунамак — „шушаш шошым агаланак мылана мыландым ойырэн пўчкын пуза“—манын йодмашым возэн колдышт.

Арчэл вуйлатышылан Микалын Васлийым сайлышт. Тудо нужна йэн, арчэл пашалан пэш тырша.

* * *

Кэчэ йатырак шуйэн, сайн ырыкта. Шэм корак-влакат пасушто койэдат. Чанга-влакат „шошым толэш, шошым толэш“ манын урэмыштэ удыркатэн коштыт.

Арчэлыш кайшэ-влакынат чонышт утларак тарванылаш тўгалыэ. Нуно чарныдэ ончыкылык кугу пашаштым шонат.

Тылэчат коч йалэш кодшо-влакын чонышт шып огыл. „Кузэ гынат, арчэллан мландым пуаш огыл“, манын кангашат. Чаракым шындылыт.

* * *

Кок тылчэ эртыш. Корэмлаштэ, чашкэрлаштэ, мэранг сэмын, шылын кодшо лум гына кодын. Чаш-

кэрлаштэ кайык-влак шэргылтарат. Каваштэ турый: „марий, марий пасуш лэк, марий, марий пасуш лэк“ кычкыра.

Нурышто лапчыкын-лапчыкын курал пыштымэ ага-влак койэдат. „Йошкар-Памаш“ йалат, шурэн кодымо мўкш омартала шурга. Урэмыштэ тышкэ тушко коштэдат.

— Эрла мландэ вискалшэ толэш. Вискалэн кода гынат, шэнтгэчынжэ мэнгыжым луктэдэн кышкаш—манэш, Тальан Корий калык коклаштэ.

— Айдыза, тачак шога вуйым кычкэн, арчэл кайшаш мландым куралаш тўгалына. Вара мландэ вискалшэ толэш гынат, куралаш тўгалмыжым пўчкын кодэн огэш кэрт. Йолагай-влаклан мэ мландым огына пу,— маныт йужышт.

Эрлашыжым эрдэн, эрак йал лувуй;

— Эй, мландэ вискалшэ толын, орол лэвашыш мий!—манын окна йэда пэркалэн кошто. Иктэ-вэсэ почэш калык орол—лэваш дэк содор гына погыныш. Мландэ тōрлышō (вискалшэ), агроном, лудмо пōртызō, туныктышо, Райсовет сэкрэтарт ошкыл толыч.

— Чыланат погынэн улыда мо?—Йодо мландэ вискалшэ.

— Погынэн улына—пэлэштыш йал вуйлатышэ.

Вара мландэ вискалшэ колэктив озанлыкын пайдажэ, тора пасун осалжэ, мландэ закон нэргэн умылтарыш. Агроном шуко пасун пайдажэ нэргэн, туныктышо моло тўрлō нэргэн калыклан умылтарышт.

Умылтармэк тунамак адак кок сурт арчэлыш пурышт.

Ындэ арчэлыш кайшэ-влак 12 сурт погыныш. Тылэч моло пуршо ыш лий.

— Ончэна, пашашт кузэ кайаш тўгалэш. Сайын кайаш тўгалэш гын, вэсканат пурэна—маньыч.

— Тэвэ кэчэ йыда кырэдалаш тўгалыт. Тушко кайат гын, йōршōш йомыт. Тунам мōнгōш толыт да, мэ огына пурто, кэрэк Сибириш кайышт—маньыч пойан-влак.

Пойан-влак кэрэк кунар чойаланышт гынат, чараклэн ышт кэрт.

Арчэлыш кайшэ-влаклан шкэ пайэш вочшо мландыштым закон почэш ик вэрэш пўчкын пуышт.

Кум кэчэ гыч арчэлыш кайшэ-влакат, шкэ посна пасуштышт куткыла пижич. Кочан годсо тыгыдэ ага мэжам, йырантым пудыртэн, индэш пасум штэн, чыла шурныштым йытырайэн ўдышт.

Шабдар М.

Ў Д Р А М А Ш.

— Тьпу!.. Кэрэк... Тэ воштылда вэлыда, мый ўдрамаш-влакдэн нимо шотымат налын ом кэрт.

Ну, саманат толын. Мэмнангайэ, пöрйэнг-влак-лан илыш йöршэш кумыкталтын. Чылт, ўдрамаш саманак вэлэ.

Кузэ пöрйэнгым, тўнг марижым öрдыжэш ко-дэн, ватыжым тўрлö совэтыш сайлат гын?!..

Öрынам вэлэ...

Б'ндэ, кок ватым нальым. Коктытшыдэнат, шо-тым ыжым му. Пöрвöйсыжö, ындэ идалык лийэш ойырлэн кайыш.

Кызыт ындэ öрдыжыштö ила.

Тэвэ, альэ олаштэ ужымат... Коҗла йымалнэ—портпэль, ала кушко пэш вашкэн куржэш.

—Марина, шагальэ, ик мут пэлэштымэш, маньым.

— „Ойло, только мый пэш вашкэм“,—маньэ.

Мый изышак мутланышыMAT.

— „Чэвэрын“, маньат, чымалтыш вэлэ.

А, мыйын ватэ вэт. Вич ий иквэрэш илэн улна. Вич ий ик кўмыж - совлагыч кочкын улна. Кызыт гынь... отат палэ.

Кызыт, изи ватэмдэн тўльыргыл илэм. Йэн: „Изи ватэ—мэжнэч ватэ“ манэш. Тидэ шойак. Тидэ шомак ожно кэлша улмаш. Тэнэйсэ саманыштэ изи ватэ огыл, кок почаш изи ватыдэнат шотым от му.

Ўдрамаш чон—пэш ондалчык. Мыйын ватат ончыч, лўнчыра мэтэрка вэлэ ыльэ. Нимо йилмэ тэптэрат укэ. Ойлаш тўнгалэшкынат, кагыртылэш-кагыртылэшат, ижэ аки - туки ойлэн пуа.

Пöрвöйсо ватэм йоргарак ыльат, ындэ тидэ тьпай шала вуй тунырак кайар огыл, манын шонэн нальым. Лачакат ик кок-кум тылзэ сайын илышна. Мый копэративыштэ старожлан шолгэм, ватэ кудо пашам ышта. Йужгунам-мылаMAT полшкала. Копэратив конторышто кўварым мушкэш, ўштэш, комакаш олта. Мый руштынам—йуд вошт копэтатив кэвытым-орала. Пэш сайын илышна.

Тэвэ шыжым ола ўдырәма л тольат, ўдрамаш погынымашым ыштэн илыш. Тудо погынымаштэ, мыйн ватэм ала кушко, дэдэгаткэ маныт ала мо, сайлэн улыт.

Садлэч вара руашышкэ ру опталмыдэн иктак лийэ. Йудэт—кэчэт пузымандаш тўнгалэ. Иктэ ок йоро, вэсэ ок кэлшэ. Ончыч, арака йўмэкат нимат ок йоло ыльэ. Ындэ арака ўпшым, капка пурымо

годымак шижаш тўнгалэ. Шижмыдэн вэлат огыл. Садэ вэрыч кок-кана ышкэ, ўдрамаш погыныма-шышкат ўжын намийэн вожылтарэвэ. Вэт, чыла ўдрамаш мыйым йыгылтыч, нэрэшэм чуч мийэн огыт шўвал.

Тидэ нимат огыл. Тидым чыташ лийэш. Кудышто, йэш коклаштэ туманлымым йынг ок уж, шы-дат тунарэ ок шол.

Тэвэ тэ.эйэ копэратив правлэньым угыч сай-лымэ годым лачак ватэм правлэний члэплан вэрэштэ. Вэт правлэний члэн. А мый, копэративышсэ служышо, сторож улам. Вот кушан мый авырнал-дым. Вэт чыла унчуло-вуйык савырналт шинчэ.

Кунам ўдрамаш йынг, ватэ, пöрйэнглан началь-ник лимым ужын улыда.

Мый копэратив сторож—тудо правлэньын члэн. Мыйым, ватэм сторожлан тарлэн манмэ, лийэш вэт. Умлэда?

Ватэм, мыйым сторожлмн тарлэн. Эк, кийаMAT... Ончыч нимат укэ. Пöрвöйсылак, мый шотэшэм конторысо комакаш олта, пöртым ўштэш монь. Иккана кастэн йўнам ыльэ. Оролаш лэкмэкэм, кэ-выт ончылан шынчынак малэн колтэнам.

Помыжалтым—пичалэм укэ. Мый, йўдлан эрэ бэрданкэ пичалым налын лэктам ыльэ.

— „Мо, пичалэм кушко йомын“,—шоналдэм.

Ушэшэм, оролаш йўмö вуйа лэкмэ—возо.

Ну йомын гын, йомын. Пичал, копэративын огыл—ышкэмын. Ышкэ чытэм. Нигэат ок вурсо.

Эрдэнэ кудыш толын малаш возым. Шукат малэн ыжым кэрт:

— „Эй, Ондри, Ондри киньэл!“ — манын кыч-кырат.

Мый, ончыч нимат, омо тўля, ыглэн ом кэрт. Йўдым кэвыт ончылно малэн колтэнаMAT, кинь-ылдат шонэм. ОнчалыM: ышкэ пöртыштэм улам.

— „Копэративыш тыйым шўдат“,—йўк шокта. „Адак мо кўлэш“,—шонэм.

Конторыш пурэн шогальым. Ончэм: мыйн ватэ правлэний вуйлатышэ олмышто шинчам каркалэн шинча. Пышт вэлэ койэш.

— „Тол альэ тышкырак“,—шоктыш.

Мыйат лийшкыжэ мийэн шогальым.

„Ындэ мом ыштагын“,—шонэм.

Вэт огэшат воштыл. Канторысо служышо-влак чыланат мэмнам ончэн шинчат,

— „Тый, Ондри йүдым копэрэтив оролаш, альэ арака йуаш коштат?—йодэш.

— „Тыйн пашат укэ. Тый, мыйм сторожлан шогалтэн от ул“,—манам.

— „Мый,—мый огьл. Тачэ вуйлатышэ ышкэжэ укэат, олмэшыжэ мыйм кодэн. Вот, мый, тыйдэ-чэт йодам?..

„Кэвытым толэн кайэн огыт улыс,—значит,—мый чэстно оролэнам“, манын ваштарэшыжэ ойлаш точэм.

— „Пичалэтым кузэ йомдарэнат?.. Кө, пичалэт-шым нэр лүвачэтак шолышт кайэн, ужынат, колынат?

— „Пичалдэн пашат укэ. Пичал правлэным огыл. Мый ышкэ налынам“.

Тудо адакат шинчам шыдыракын каралдэн:

— „На пичалэт,—манын пичалэм викталдыш—Адак вэскана тыгэ йүшө вуйа оролаш лэкмэтым ужам, сторожгыч луктам“,—шоктыш.

— „Э-э, кужо үп, мэтэрка вуй—дурак“,—манаш точэм.—Ышкэ мариэтлан тыгай пурым шонэт“.

„Тый, тыгайам тыштэ ит ойлышт шолго“,—кычкыральэ.

Тэ, шонэда тыгак эртыш?.. Лукто вэт.

Шыдэмдэнэ адакат вэс касдэн йүм.

„Мо ватыдэч лүдаш“,—шонышым.

Кэвыт оролаш ик пэл атым налын лэктым. Пэл уйд годымрак кэвыт ончыланак пэралдышым.

Ала кузэ кэвытым оролэнам—ом шинчэ. Эрдэнэ помыжалтым—милитсионэр пөртыштө кийэм..

А ватэмжэ мом ыштэн... Вэт, ойлашат намыс...

Кыньэ нурым чывэ удыркармыла, пэл листэ кагазэш:

„Сторож Ондрим вэргычшэ луктам“.

Правлэний вуйлатышэ олмэш Пёкла, — манын возэн шиндэн.

Мый, ватынтыгай кагазшылан ишым ўшанэ. Ик-тажэ вэс йэнг возагын, адак ыльэ. Ышкэ ватэм возэныс...

Марижым вэргычшэ луктэш. Эй, окмак. Оксa налшаш годым...

Пырчат ўшанымэ ок шу. Вара ончэм: бухгалтер мыйн пашадарым шотлэн шинча.

— „Вот Ондрий, сайын пашатым ыштэн от улат, ындэ сторожгычэт луктэвэ“,—манэш.

Пэл тылзаш оксам нальымат: „Вот ватэ, вот ўдрамаш“, шоналтышым, мыйм, марижым огыл, бухгалтер-влак ойым колыштыкта. Бухгалтерлан шүдыш—тудын ыштыдэ вэр укэ.

Вот вэт, ўдрамаш могай куатан.

Кок ватым нальым, иктыждэнат шотым ыжым му. Иктыжэ ойырлэн кайыш, вэсыжэ вэргычэм луктын шуш.

Ну илыш. Ну ўдрамаш. Ойлаш вэлэ—ўдрамаш.

Ўдрамаш—куго ой. Ўдрамаш—куго куат.

* * *

Эй, ола,
авамла
мыйм налнат помышкэт,
илышлан,
пашалан
ындэ чот туныктэт!
Тыйын кү
помыштэт
илыш вий—
куатэт
тул памашла толэш—
сай кангаш,
таза уш
тый дэчэт чот лэктэш,
шэм чодраш,
төр пасуш
вурс*) йүкэт шэргылтэш...

* * *

Пашазэт—
пэнгыдэт
корным мун ончыкта.
Тарзэ дэн
йорло йэн

куанэн ошкэдат
ик ой дэн
кангашэн
колкозлашкэ ушнат.
Чумырэн,
паша вий
тошто койышым сэга,
орланэн
огэш кий
„пырчык-пырчык“ ага.
Тошто гай,
шүк йыран,**)
ындэ от күл йаллан!
Шога—вуй
тый коран—
корным пу машинлан!

* * *

Сут-кулак,
поп-шойак
шүвыл дэн тэк шыжат—
корн(о) ўмбач
шэмэр лач
ўштылэш нунымат!
Йыр лүшкэн

пэш вийан
илыша уэмэнш—
сорла дэн
чөгытлан
кө торэш лийын кэртэш?
Вурс сорла
овалта,
чөгыт чот пэралта!
У йүла
кэчыла,
тошто—лумла шула!

* * *

Эй, ола,
авамла
тый кужун ит кучал,—
элышкэм,
йалышкэм
вашкэрак ужатал!
Ик вуйат,
ик кидат
кызыт шэргэ йаллан,
ушэмат,
кидэмат
чыгылтэш пашалан!

*) Вурс—сталь.

**) Иыран—мэжа.

О З А Қ У В А

(Анна Каравайэванын вэс түкэмдэн возымо).

Коло шым ийаш марий вуйа вэс сурт-пэчыш илаш кайаш логалэш ман, Микита нигунамат шонэн огыл. Тугэ гынат, шонымыж сэмын ыш лий. Пөрвөйак ватыжэ аза ыштышыжла колыш. Вара эргыжэ вұдыш пурэн кайыш. Микита ышкэтак орлыкэш кодо. Кузэ гынат илашак күлэш вэт, Микитат эркын-эркын ойгым мондаш тўнгалын ыльэ.

Кэнэта вэс энгэк лийын кайыш: чома гычак ончэн куштымо алашажэ возо да, каварыш.

Ожно Микита аракам йөрэтэн огыл гынат, ойгыж дэнэ йўаш тўнгалыэ. Эркын-эркын сурт оралтыжат, вэлалташ тўнгалыэ. Микита пөртшыमत ужалэн колтыш. „Вэс пөрттым нала, у сурт олмыш шинчам,“ шоныш. Укэ. Микита йўашак вуйжым кудалтыш. Кэчэ коддэак Микита эрэ йўын кошто. Пөрт оксажымат пытарыш, моло погыжымат шалатыш. Илэн-илэн тарзышкат лэктэ. Вэс йалыштэ тулык Пэтр кувадэкэ тарзыланат пурыш.

Микиталан Пэтыр кувам чылт тэмлэнак ышт ольо да... Микиталан тудо ала мо кэлшышын тучо. Пэтыр кува тўвыргө кап-кылан, йандар шўргө пылшан, чэвэр кува. Шара шынчаж дэнэ Микитам ончалын, тўрвыжым чумыртэн, озанлык паша нэргэн шонышыла койын шогылталтэш. Ышкэжэ Микитан лопка туп-вачыжым, шўкшў тувыр вошт чымалт шогышо вийан кид шылжым шўтышаш гай ончэн шога. „Эк, чылтак Парэнтэ суас имньым налаш ончымо гайак онча-с“—Микитат шоналта.

Кэлшаш лийын Пэтыр куват Микитан коштыргэн пытышэ копажым, пушкыдо койа кидшэ дэнэ пэралтышат, Микитан уш гыч тўрлын орлэн ойлымыштат чыла ойрлыш.

— Чыла сурт пэчэм ўмбакэт нал, оза гай лий, төрлалтыл... Мыйымат, орлыкан тулык кувам ит орландарэ, мыйат тыйым ом орландарэ,—малдыш.

Тулэч вара Микита Пэтыр кува—Овдаки дэнэ илаш тўнгалэш.

* * *

Микита пэш күжгү сурт - пэчаныш пэрныш: калай дэнэ лэвэдмэ куд угылан пөрт, караш гай кучыктылмо йыр оралтэ, чыват лэктын ок кэрт. Гэктарат пэлэ кумдыкан кугу гына пакча. Машин

влак: сепаратырым от шотло гынат, тўрэдмэ машина, шиймэ машина, ўдымө, пуалтымат.

Микита кнагалан шинчыдымэ гынат, пэш писэ ушан. Машина-влакымат кучылташ пэш вашкэ тунэмын. Тўрэдмэ машина ўмбак күзэм шинчын, пырдыж гай шогышо шурным „чштырок-чштырок“ шоктыктэн тўрэд кайаш Микита нымо дэч коч йөрэтэн. Ик шот дэнэ Микита пэш пашазэ марий. Микита Пэтыр кува дэнэ пэл талукымат эртара. Иккана тошто палмыжым, салтак ватэ Коноп Марльам ваш лийэш. Ваш-ваш илыш нэргэн кутыраш тўнгалыт.

— Мош вара Пөтыр кува дэкэт тарлалтыч? —Микита дэч йодо.

— Э-э... Кузэ манаш гала. —Микита каласаш өрмалгыш, йошкаргэн кайыш. Мош тарлалтмыжым Микита ышкат ок шинчэ. Тўрлө - тўрлө энгэк дэч вара чыла погыжым йўын могайэн пытармэк, шыгырыш пурмыж дэнэ, Микита кэч куш пурашат көнэн кузэжым можым кычалтылдэак Пэтыр кува дэнэ илаш тўнгалын.

Мөнгыштыжө Микита чыла тоштыжым шонымыж дэнэ нэлэ ойго шўмышкыжө толын пэрнат, Микита пэш сўмысырын койын коштэш.

Оза куват Микитан шўлыкан каймыжым ужын:

— Мики-ит, мо шўлыкан койат? Айда шокшо оварчык кочкаш—ныжылгын-ныжылгын пэлэшта.

Ўстэмбакэ йандар шовычым шарат, кугу гына чылгыжшэ самоварым күзыктэн шындат, оза кува Микита ваштарэш шинчын, озаж ваштарэш пий почшым лугэн - лугэн төрштылмэ гай койын, кугу чизижым лўнгыктэн кутырэн - кутырэн шыр-гыжэш.

Микитаңат ойгыжө шөрла.

* * *

Тыгэ Микита идалыкымат эртарыш. У киндэ шиймэ жапыштэ Микита адакат Коноп Марльам ваш лийэ. Коноп Марля кангатарак ош кидшым пуэн, ала мо начальникла койын, кэрлынак йодо:

— Альят тушкак улат? Пашадарэт мыньарэ?

— Тылат могай паша. Мо вара мыйын вэрчэм пэш кольанэт!—Микита шўрдэн колта.

Марля изишак чэвэргыш.

— Мыйым Всэрабзэмлэс вуйлатышылан шогалтэн улыт. Мыйланэм тарзэ вэрч кольяндэ ок лий.

— Сэ-ра-лэ-эс... Мо лийэш вара сэ-ра-лэсжэ? Микита йодо.

Коноп Марля Микиталан умылтарышат:

— Тыйат ындэ шэмэр шотышто улат. Тылатат ышкэ праватым шинчэн шогашэт күлэш,—ман пэлэшта.

— Права-а... Могай права!

— Праважэ мо лийэш,—манат... Тэвэ колышт: пашадарым мынбар налат, кунар шагат пашам ыштэт, канымэ кэчэт кунар гыч... Пашаштэ вургэм пыта вэт,—вургэмэт ышкэндэн альэ оза куватын. Оза куват дэнэ договорым ыштэнат мо, кузэрак договоржым шукта... Тидэ вэлэ.

— М - м... Садэ. Мый ты мартэ шинчэнат ом ул,—мый кнагалан моштыдымэ улам дыык.—Түкнэнрак Микита пэлэштыш.

— Озан ныжылгэ мутшылан ўшаныман огыл. Эртак тыгэ илэт гын, так кукылэн шында дык... вуйэт-почэтымат от му!..

Кас кочкиш годым Микита ыш чытэ, Коноп Марльан шомакшым оза куважлан луктын пыштыш:

— Вот мо, Овдоч... Ышкат шинчэт, мый тарзыш лэктынам... Марля,—раб-зэм-л лэс ушэмыш возалташ күлэш,—манэш. Возалташак возэш аман. Йэнг дэч мөнгөш лийаш ок лий...

Пэтыр кува трук йошкаргэн кайыш, „шолт!“ шоктыктэн совылажым пыштэн, васартылаш тўнгальэ:

— Йажар, чара кутан! Ончо йэш коклам төрлэн коштэш... Марийжат тыгайак ыльэ, комунистлан кошто. Киндым погым погыктыш, поян йыным пытарыктыш. Марляжат садыж гайак ышта ыльэ чай да!.. саманжэ вэсэ-ла!

— Адак Марля ойлыш: „тый мыланэм 14 тылызэ паша ыштымэмлан тўлыман,—манэш,—ушэм коч договорым ыштыман,—манэш.

— Чпу-у!—Пэтыр ватэ шўвал колта,—Луат ныл тылзэ... Манаш вэлэ вэт... Йомат! Ончо чылтак мыйым пызырнэжэ... У-у, вуйжылан толшаш...

Вара кумылжым чылт савырэн, Микитам шэрын-шэрын ончалын пэлэштыш:

— Тый мый дэнэм илмэтлан тудын шўмжө шэлын... Ончэт, тый мый дэнэм сай илэт, шужэн коштмашат укэ... Садлан кўрана!

Ўстэл коч Микита вэлыш вуйжым тайэн, Микитан шинчаш ончалын ўйэдэш:

— Микит, мый тыйым орландармашэм укэ вэт? Пашам кыжгэ эрэ ыштэт... М-м... Ындэ чылт оза сэмынак почангат... чынак вэт, а?

Тугак жап эрта. Ушэмыш садак огыт мий. Тулэч вара оза кува тулэчат сай койаш тўнгальэ.

Воштылэш, кутыра, шошым умыр кэчэ гай Микитам шэрын-шэрын ончал-ончал вэлэ коштэш.

Покро пайрамлан оза кува мў пўрым шуктэн шындэн. Унала пошкыдо куважым ўжын кондэн. Кумытын ўстэл йыр шинчын, пайрам чэсым авызлаш тўнгальыч. Пошкыдо куван вуйышкыжо шушо пўрө күзышат,—пошкыдо кува чўчкэн-чўчкэн муралтэнат колтыш. Микита дэнэ Овдакилан пўрө стаканым кучыктэн, ваш - ваш „шалт“ ыштыктэн йўкта.

— Мом аптыраныл илат, шайтан - шамыч!... Коктынат пэлэ-пэлэ мужыр улыт, ик пўртыштө илат малмэ вэржат иктэ лийман... ха-ха-ха...—ман пошкыдо кува Микитам Овдаки вакэ тўкэн-тўкэн колта. Овдакиат торэш огыл, пошкыдо куваж дэнэ пырля воштыл - воштыл, таратылын, шонган пўрө стаканым Микитан тўрвышкыжө намийэн ышкэ кидшэ дэнак ўмбач ўмбач йўкта. Пошкыдо кува Овдакилат Микита ўмбак шўкал-шўкал колта; ышкэжэ оршыла льурга. Оза куван пушкыдо папан могыржо Микита пэлэн тўкнэн-тўкнэн кайат, вошт шэргылтарэн-шэргылтарэн колта.

Ындэ идалыкат эртэн, Микита ватэ дэч посна ила. Тэвэ кызыт оза куважын могыржо тўкнат, Микитан вўрым шонган пўрө дэчат коч ырыктэн колта... Микита шижын кэртдэак оза куважым „коптырдокак“ ондал шында. Оза куважат ыш шўкал колто, ныгузэ дэч ик кана гына эркын кэчкыжалтышат, тудат, чо-от ондал колта. Вара коктынат вакш ўмбак шунгалтыт...

* * *

Рошто пайрам дэч ончыч оза кува Микиталан мўшкыран улмыжым каласыш.

Вот йора,—Микитат куанэн пэлэштыш—ышкэ гайэмак таза эргым ыштэ.

Оза кува шыдын вэлэ пэлэштыш:

— Мыланэм эргычын күлэшыжак укэ. Васаршэ пыньэгым ончымэм шуэш вэлэ!..

Микита ала кунар кэчэ чодыраштэ пуым пўчкын илыш. Мөнгышкыжө тольбат, кэнэта йавыгэн кайшэ ватыжым ужо.

— Мо пэш йавыгэн кайнат, кийэнат мо?—Йодо.

— Укэ-э...—ош пўйжө дэнэ „шыр-р“ ыштэн оза кува пэлэштыш—азатым мўшкырэм гыч йастарышым...

— Азам кудалтэнат?!—кычкыральбат, йўштө вўд дэнэ опталмэ гай, Микитан шўмышкыжо вошт витэн кайыш. Шонгылыкэшыжэ полшкалаш ышкэж гайак таза эргым вуча ыльэ... укэ Овдакижак кэртэ...

Тидат мондалтэ, илыш адакат тошто сэмынак кайаш тўнгальэ...

Шошымлан оза кува чылт кашташ күзыш. Ала кунар кана тырмалаш мийыш да, тылэтла

ыштымым чарныш. Кудо пэчэ, вольык кокламаат эсмаса төрлатылашат йогыланаш тўнгальэ. Шукыж годым эрэ Микитак төрлата.

Пөрт көргө дэч умбак торлымым чылт чарныш. Кэчэ нөлтмэш мала, йамдэ шолтымо чайлан кыньэлэш. Тудын малмыж шэнгак Микита уло сомылым төрлатыл пура.

— Овдоч, ала мо вэс тўкэмаш тўнгалнат—ман Микита поро кумыл дэнэ вэлэ йужгунам гына воштыл пэлэшталэш.

* * *

Вэс кана Микита Коноп Марльам аңа ўмбалнэ ваш лий.

— Илмашэт—кутырмашэт, Микит?—Марльа вуйым савалтыш.

Кызыт Микита Марльам көргө чонжо дэнэ сайнак ыаш ыш лий. „Иажар, адак ала можо ок ситэ, кычал коштэш... чыла вэрэ нэржым шўшкэш“—шоналта.

— Ала мо тыйым оза куват сайнак ок чиктэ аман,—ман Марльа мутым лукто.

— От уж мо, аңа ўмбалнэ улам вэт... Паша вургэм сай ок лий.

— Пайрамжэ годымат тыгак коштат шол. Калык сэмын у тувырым, у сулмам чиймэтым нигунамат ужын омыл. Тошто марийжэ дэчат, вургэмжэ шуко кодын вэт, ок пу аман? Кэрэк суран кэмжым пуэм ыльэ.

— Марла шинчажым чодыра вэк савырнэн ончалын кутыралтышат, йэшарэн пэлэштыш:

— Тыланэт Микит викшым каласэм: коч көат марийжым марижлан шотла гын, тыйын Овдакиэт сэмын нигунамат ок ыштэ. Овдакиэт, өрдыж гыч эскэраш гын, тый дэнэт нигунамат поро кумыл дэнэ ок кутыро, ала мо эрэ мыскылтыш йөрө вэлэ төча. Овдочэт пэш пэшкыдэ кува, шэкланэ йөрдымыш ынжэ лук.

Микита Овдакижымак пыдалын шыдын кычкырал колта.

— Тый айар чонан ўдрамаш улат. Пу шукш гай эрэ кычыртыл коштат. Шўгарыштэ кийшэ колшымат йыгыштарэнат дыр.

Тугак ойрлат.

Микита мөнгыштыжө кутыршыжла мутшым савыркалэн—савыркалэн йодо:

— Овдоч, кунам мэ коктын советыш кайэн возалтына?.. Эрэ тыгэ илаш ок лий вэт.

Оза куваж ўпшым овартэн кычкыжаш тўнгальэ:

— А-а, мыланэм тый от ўшанэ? Мыйым коштышлан шотлэт?.. Мэ тугакат пэш мотор илэна. Йөратэм, тылэч коч мо күлэш... Адакат тыйым Коноп Марльат ыскыртыш аман... Мый тудо йажарым ит колышт манам вэт. Тый мутэмлан от

пура. Мый ындэ йөрдымыш лэкташ тўнгальым аман, кудалтэн кайаш шонэт... Ў ў-ў...

— Йырымлэн - йырымлэн шорташ вэлэ тўнгальэ.

Микита шомак лукмыжланат өкыналтыш Овдаким пыкшэ шыматэн-шыматэн, Коноп Марльамак пырля шудал-шудал Овдаким малаш пышта.

* * *

Овдаким йот йал тугайак пойан кува чўчўныжэ шольыжын сўанышкэ ўжаш толын. Овдаки чынгэсэн шогылто. Кунар кэчэ шогаш логалэшым йодылдыш.

— Э-эй, шайтан, тыгай ўшанлэ, патыр тарзым кучэт да... мөнгө нэргэнжэ шоналтыманат огыл...—чўчўныжэ пэлэштыш.

Микита окна ончылно изи олымбалнэ, омытам төрлатылшыла чыла колышт шинчэн. Садлан Овдаки „Тарзэ огыл, марийэм ла...“ ман төрлалтыш. Вара ала мом чўчўныжын пылшышкыжэ „йыштэ-вушто, йыштэ-вушто“ пэлэштыш.

— Э-э... чынак... Тыгэ-тыгэ... Пэш онгайыс... Ужамат, шайтан, пэш чойа кува улатыс... Тыгэ ышташ кузэ ушэшэт возын...—чўчўныжэ мут коклашкыжэ пурэн-пурэн льурга.

Овдаки чўчўныж дэнэ пырля сўаныш шинчын кудалэш. Микиталан „йыштэ—вуштэт“ пылшышкыжэ изиш пурэнат, оза куважын тупуй шонымашыжым тогыдайаш төчыш. Овдакижэ каймэ шэнгак кид-йолжат вэлалт кошто. Вара адак лыпланыш. Овдакижым эрэ вучэн кошто. Кок кэчат эртыш, Овдаки альбат ыш пөртыл. Мо шуко шога ман, Микита налаш кайаш шонэн пыштыш.

* * *

Микитан толын пурмыж годым, лопка шўргө вылшан койа ўдыр ўстэл ўмбак погэн шогылтэш ыльэ. Микита дэкэ савырнышат, йодо:

— Кө күлэш? Кусо улат?

— Ватэм налаш толым: Сэмон Овдаким.

— Э-э, туалгын, айда пырля. Нуно пакчашкэ йандар йужым налаш лэктын улыт. Сўан пэш сай лий. Кызыт кодшо нугыдыжым погат... хи-хи-хи.

— Ўдыр кутыралтэн - кутыралтэн Микитам пакчаш вўдэн лукто.

Овдаки куэ воктэн тэнтгылыштэ ала могай сөсна гай койа марий дэнэ шинчылтэш ыльэ. Марийжэ илалшырак тўсан, суран кэмым чийэн колтэн, ош тэркэ упшым упшалын, шовыржым ўштылэ колтэн, кок кольа почгай өршыжым пўтыркалэн-пўтыркалэн ала мом Овдакилан пэш ойла. Овдакижэ садэ марийын шинчашкыжэ йулгыжын элнэн кайэн воштыл шинча.

Микита капкам лэктат, вигак Овдакижэ шинчашкыжэ пэрныш. Микитан шўмыш күзө кэрлмэ

гай тучын колта. Кужу йолжым шуйалтэн „йушт-йушт“ ошкыл мийэн, Овдаким шэнгэчшэ тўкалта.

— Айда мөнгө... Сита шогэнат. Мый тыйым налаш тольым,—шыдыжым шылташ толашэн Микита пэлэшта.

Овдаки савырнат, шинчажым каралта:

— Ой, мо томаша? Микитан шыдэ чурижым палэн өрдышкө шыматэн-шыматэн вүдэн нангайа:

— Эй, орадэ! Удырак омыл вэт, кузэ кошташыжым шинчэм дыр. Тый ала мо лүдынат аман..

— Тудэт кө?—Микита йодо.

— Тудо... Тысэ лавышнык Миклай. Асам йэнг огыл... чынакат!

— Тачэ эрдэнэ кайшак тарванэнам ыльэчүчүньө пэш чарэн толашада, чарнышым. А тый лүдын пытэнат. Тачэш ындэ шогэмак, эрла мизмак,—ман Овдаки Микиталан ойла. Вэс кэчын мийаш лийын көндарэн колта.

— Эрла мий вэт! Тачэш шогэт гын, сита—идым капкам лэкшыжла Микита кычкыральэ.

— Йөра-а!—Овдакин чарга йүкшү шоктыш. Эрлашыжымат Овдаки ыш пөртыл. Микита кэчэ гут вуйым сакэн кошто. Вэс йүдшымат сайын малэн ыш кэрт. Йүд вошт пөрдал пөрдал кийэн эр вэлэш нэралтэн колта. Кэчэ йатыр күш кузымэк ижэ помыжалтэш. Лакан воктэн шүргыжым шүалтэн шогылтмыж годым, капка воктэкэ имнэ дэнэ кудал толын шогалмэ йүкым кольо. „Тольо аман“ шоналтэн налаш лэктэш.

Ончыгэчэ пакчаштэ Овдаки дэнэ шинчылтшэ лавышнык Миклай, Овдаким шыман гына кидшэ гыч кучэн карантас гыч волтыш. Почэшыжэ ышкэжат төршталтэн Овдакин кидшым чо-от кормышталын пэлэштыш:

— Чэвэрын кызытэш, шүмбэлэм. Толшаш кугарньан арака дэнэ толына.

Имныжым савырышат кудал колтыш. Овдаки кидшым лупшэн-лупшэн ончэн шогэн кодо.

Савырна—Микита шога Овдаки шыдын-шыдын ончал колта.

— Мом тынар шинчатым пашкартэн шогэт? Йэнг йөратымылан көранэнат аман?,—чушлэн-чушлэн, „гылдыр-гальдыр, гыльдыр-гальдыр“ вэлэ ошкыл колтыш. Микитан чонжылан тул дэнэ когартымэ гай тучын колтыш. Йэнгын айар мыскылтышыжэ кочын-кочын йыжынгла мучкыжо шынгэн кайа. Почэшыжэ куржын пурэн пөлөм омсам чумал комдык почэш.

— А-а!.. Мыйым тыйэ ондалышыч... чылтак мыскылышыч ужат!—Микитан логар гычшэ пэнгжалт лэктэ.

Оза кува пайрам тувыржым кудаш шога ыльэ. Ындэ Микиталан чара мोगыржым ончаш ок лийгай, ышкэ гыч мыжэрым руалтэн лэвэдалт шогальэ.

— Куш пурэт? Мо шүргэт дэнэ тыш пурэт? Намысдымэ!..—Оза кува варгыжэш.

Микита мушкындыжым чот кормышталын шыдыж дэнэ мўгыра:

— Ындэ мый йөрдымыш лэктым аман? Күрт пий, вэсым муын толынат. Көм мунат, каласэ!—Лавышнык Миклайын, альэ эшэ вэс тугайақ күжгү мўшкырым!?

— Коран мый дэчэм!.. Тыйын мо пашат... Мый ышкэмым ышкэ шинчэм, ышкэ суртэмлан ышкэ оза улам! Мо мый тый дэнат йолышталтынам мо. Возалташ мийшна ма, мэнчайалтын улна ма, йоришка, йолагай!..—Овдаки йолжым тошкал колтэн „чорикын“ кычкырал колтат, савырналтэн Микитам нэр гычшэ кэртмыжым мушкындэн колта. Тунамак каштагыч шовычшым руалтэн, тўгө лэктын куржынат колта.

Микита вуйжым кумык сакэн, кэчкыж кодэш.

Изиш лиймэк оза кува покро годым унала толшо садэ пошкыдо куважым вүдэн пура.

— А-а, ышкэт лүдынат аман, ындэ пошкыдо кувам кондэт!—Микита Овдаким шўрашын шалатымыжэ шуын кычкыра.

— Мыйын тэндан дэнэ мо пашам...—пошкыдо кува өрканэнрак пэлэшта.

— Самаварым шындэ-йан:—чайым йўына—кугэшнэн гына Овдаки пошкыдо кувалан пэлэшта. Кузэ йўаш огыл, йидырит—кудырит! Шў ток, самавар вэдыра пурмо, чэс ток... Мэмнан мо укэ?..

Чайым шуктэн, Микитам кычкырдак чай йўаш шинчыт. Оза кува чай йўшыжла пошкыдо кува ончылно Микитам шўктарэн вурсэн шинча. Шинча ончылныжак тыгэ шўктарэн шинча да, Микита ыш чытэ Овдаким волгэнчыла ончалын: мушкындыж дэнэ ўстэмбалым мушкындэн колта, кузэ-кузэ илмыжым вүдла йоктараш тўналэш.

Овдаки сэнгашак төчэн Микитан ончылно пэлэ шўшкылмэ чывыла төрштылэш:

— А-а... тый мыйын лўм нэрэм шўктынэт ужат? Укэ-э, шўктэн от кэрт!.. Тыйын йара кочкын кимэтым уло йал шинча!.. Пэш ракатланэн ылышыч, сита ындэ, вуй-почэтым погалташат жап шуын... Толшаш кугарньан арака дэнэ толыт, росчотым налын лэктын кайэнат кэртат... Тыгай шўшө тылэтла мыйын суртыштэм ынжэ шого!

— Росчот? Лэктын кайаш? Тэвэ мыйым куш шуктышыч ужат!.. Микита нэлшаш гай Овдаким ончал колта. Микитан шўмышкө „росчот“ манмэ шомак писэ күзө гай кэрылт шинчэш. Күзэ ок түч? Вэт Микита ты мартэ кэчэ эртэн кэчэ мучко, тылызэ эртэн тылзэ мучко өрканыдэ, канымэ кэчым шинчыдэ эрэ „лийжак“ ман пашам ыштэн коштын. Ты мартэ мо илэн альэ ик у тувырымат чийэн огыл, суран кэмат йолышкыжо пэрнэн огыл.

Овдакиж гын, Микитан пурмыж годсэк, кэнгэж йа- да, ныл тувыр гыч ыштэн, ала кунар шымакш гыч шэрлэн оптэн. Вүд шөр жапыштэ, йара кэ- нгэж годым, Микиталан индэш нийанэт, шым ний- йыдалым ыштыктэн йамдылэн.

Тугэ гынат, Овдаки Микитан паша ыштымы- жым аклэн огыл. Эрэ тупуйак коштын. Пайрам годым ма, иктаж йўмаштэ ма, нигунамат калык ватэ-мари сэмын, кидым кучэн йыгыр муралтэн ошкылмаш, унала миймэкат родо ўстэл коклаштэ йыгырэ шинчылташ лийын огыл. Микита опса түрыштө гын, Овдаки ўдрамаш пусақыштэ. Ми- кита ўдрамаш пусақыштэ гын, Овдаки опса тү- рыштө. Микитлан эрэ йөрэн. Вуйэш нымомат на- лын огыл. Пашам ышкэ сэмынжэ эрэ ыштэн кош- тын. Чыла, тыгай «шокшо» пыжашым мумыж дэнэ ышкэнжым вуй ораж дэнэ озаланат шотлэн кош- тын. Кызыт ындэ йонгылышыжым пэш палэн на- льэ да, кыньэр вуйэтым от пурл шол. Кызыт Ми- кита Овдакин сўаныш кайаш тарванымыж годым, чўчўж дэнэ шышэ-вушто, йыштэ-вушто кутырмыш- тым пэш шижын нальэ... Адак олмажэ, пакча кө- ргыжө кунар шочын вэт. Тушкат Микитан кид пэрныдэ лийын огыл. Ышкэ кид вийжэ дэнак ош мочаш у подым шындэн, машинэ-влакым ачалык- тылын, оралтэ лэвэдыш ўмбалым чыла уэмдэн. Куш ончалат, тушто эрэ ару. Ик тойа варамат асам кийшым от уж... Чыла Микитан ыштыш, чыла Микитан пўж вүд...

— Но, чўчў, вашкэрак шоналтэ... Мо улэтым погалтэ да... чэвэрын!—Овдакин мыскылэн пэлэш- тыш.

— Погэн—погыдэгычэ мыйын мом уло. Ты- дэнэт илмэм дэнэ пойэнак шинчын омыл вэт. Рос- чотым штэ.

Кунар шотлэт каласэ? Ну!..

— Мый калык-марий дэч йодышт ончышым дык, оза овэдэ дэнэ вич тэнтгэ дэнэ илат--эша вур- гемыштат ышкэныштынак...

Овдаки сангажым куптыртэн, Микитан шин- чаш ончалаш аптыранэн, шинчажым өрдыш ыш- тэн пэлэштыш.

— Кок ийлан түрыс түлө!—Микита мушкын- дыжым викта.

— Ну йөра, тугэ лийжэ... Кум тылзылан лу- чко тэнтгэм түлэм.—Овдаки нимом уждымо-колды- мо гай кошартыш.

— Молан кум тылзылан вэлэ түлэт? Оры- шыч мо?

— Эй, йўлэр, тый ушэмыштак от шого вэт. Кунар шонэм, тунар пыштэм. Нимом ыштэн от кэрт!..

Микита нимом пэлэшташ өрын ик магал Ов- даким тўтлын ончэн шого. Овдакин чурижэ Ми-

китлан кармым кучэн вўржым йўын шинчышэ энрэмышла койын-койын колта.

— Но поро кумыл дэнэ шым тэнтгэ гыч пыш- тэм, эша ик кўпчыкым, тошто мыжэрым суаплан пуэм. Йўк-йўаным гына ит лук.

— Хо-хо-хо...—Микита воштыл колта—тый- ын кўпчыкэт дэнэ мыжэрэт пэш кўлыт! Кум тыл- зылан огыл, тый мыланэм кок идалыклан түлө... Кок ий годсэк йара, мogyрэм тодыштмэм ок шу...

А малашыжэ!.. Йара кўдылнэм малтэнам мо вара, а? Овдаки вожыл дэгычак пышт койын ку- танжым кадыртэн пэралтат, Микитан шўргыш шў- вэл колта:

— Шўш-ш...

„Шўшө“ ман ок шукто, Микитан вўр чытэн ок кэрт, пудранэн кайа: „йажар, кулак ватэ, ша- латэм!..“ Маска гай мўгралтэн кў гай нэлэ муш- кындыж дэн шўргыж воктэн Овдаким пэрэн йө- рыктэн, йанлык сэмын ўмбажыжэ кўзэн шинчэш.

Микита Овдаким лонгаш тўнгалэш. Кыра, чу- ма, ўпшө гыч кучэн шўдыркала, тошка... Овда- кин шала вуйжо „вылт—вулт“ вэлэ койэш... Ми- кита кунар кыра, тунар шыдыжэ лэктэш.

— Пу-у-штэ-эш! кррагу-ул! Утарза-а!—Овда- ки вўрым шўвэдэн-шўвэдэн кычкыраш төча.

Пошкыдо кува коклаш пураш төчат, нymo- мат ыштэн ок кэрт. Микитан шыдыж толмэк ма- ска вийат пушландарэн ок кэрт дыр...

Пөрт ончылно «тыпо-топо, typo-топо» шок- тыктэн пошкудо марий-влак куржын пурэн каша- кын Микитам пыкшэ ойрэн налыт. Овдаки шў- лэшт-шўлэшт Микитам каргаш төча...

* * *

Коноп Марля Микитан мом ойлымыжым ош кагазэш чывэ чапа гай удырэн шинча. Микита шўлыкын койын Марля шинчаш ончэн мо лий- мыжым ойлэн шинча...

Пытаргыш кана ужмышт годым, Микита Ма- рлям вурсэн вэлэ колтэн гынат, ындэ Микиталан «айар куват» пэш кўлэш лийын.

Микита вуйжым сакалтышат шыпланыш.

— Тыйын пашатым лончылаш пэш йөсө, тү- рлө амал дэнэ толашаш вэрэштэш... Адак пытар- тышыжлан пэш кугу „уштымым“ ыштэнат. Крэ- далмэтшэ ок кўл ыльэ... Кырэдалмэт йараш ко- дэш шонэт мо? Укэ... Эк, Микит, Микит, мутэм чы- ныш лэктэ вэт!..—Марля вуйжым рўзалтыш.

Микита кольа рожыш пурэн кайшаш гай вожылын, лорга йук дэнэ пэлэштыш:

— Мо... Марльуш, тэвэ могай паша вэт... Ва- тэмак кырэн омыл вэт, оза кувам, вўр йўшым...

— Оза кувам!.. А ончычшэ-тыш толшаш годым мом ончэнат. Пөрвый мутым огыда колышт, вара туражлан толын шумэк йөра ма, ок йөргө ма'

крэдалаш пижыда... Ындэ ышкалат ышкэ өпкөлө, пучымышым шолтэнат...

— Марльуш, йумо да тый лий, кузэ гынат полшо. Вэт ушэм коч чылажымат лийэш, мыйын уло ўшанэм ушэмлан вэлэ...—Микита сукалтэн шинчын сөрвала.

— Кай кыньэл, тэнэй нигэланат сукалтэн огыт шич... А-а, ындэ сөрвалэт, вэс мурым мурэт! ончычшо мом ончэнат?.. Э-э... Овдаки помыш шо-кшо ыльэ... Тэвэ уштымэтым кузэ когартат шол!..

Микита өкымын вуйжым кумык-кумык сака. «Эй, пи-пи-пи, молан тунамак Марльан ойжым ыжым колышт? чынак вара ты алак шинчэн ко-дам мо? Вара кок ий годсэк шылыжым коштык-тарэн пўгыргыл толашымэм пий умшашкак кайа мо?—Микита шона.

Микита вуйжым нөлталын Марльам шолы-пын ончалэш. Марльа тугак сэра. Ала мо шыдын вэлэ койэш... Кугу мардэж вакшым савырмэ гайэ Микита вуйжым эркын савырэн йыр-ваш ончыл-тэш.

Ышкэж дэч шола могоыр пырдыжыштэ шин-чам йымыктаршэ түрлө-түрлө чийан кугу гына сўрэтым ужэш. Сўрэтыштэ чаплэ пөрт. Кугу мў-шкыран, лач лавышнык Микылайак, шыргыж-

шыргыж Микита гайак шўкшў вургэман льустыр-гышо марийым пурта. Йыгыржак садэ койа «Ми-кылайэт» садэ марийым кушкыж шинчын куда-лыштэш... Микитат тыгак поро кумыллан лийын пурэн, кушкыжалт илэн лэктынат, вожылмыж дэ-нэ шинчажым содор шылта. Вэс вэрэ ончалэш, вэс марий кыдэшыжэ кагазым кучэн, койа кулак ваштарэш кыртмэн шогалын. Кулакшын упшы-жат кайэн возын, чытыра вэлэ... „Тидэ договоржым кучэн шогалын“ Микита шоналта.—Ак-ма, мыйат договорым ыштэм ыльэ гын, Овдакин: „вич тэнтэ дэнэ пыштэм“—ман шогымыж годым, эк, догово-рэтым шаралтэн ончыктэм ыльэ вэт—Микита шо-налта. Вэс вэрэ ончылтэш, нymo чон куандаршэ настамат ок му. Вара изи вырльантэ гайэ ош ка-газ ўмбалнэ „кыр-кыр-кыр“ төрштылшө Марльан кошар нэран карандашышкыжэ нэрна. Микитан уло ўшанжэ ындэ Марльан кошар пэран каран-даш вэлэ. Утара гынат,—тудо, укэ гынат, Мики-тан ышкэ титакшэ.

Адак вуйжым сака...

— Ит ойгыро, кузэ гынат пашатым рончэн рончэн мучашыжым муына. Тылэч варажым ушэт лийжэ!—Ала мо кыдэжыштэ возэн шуктышо Ма-рльа Микитан вачыжым вўчкалтэн пэлэшта.

Иошкар-Олаштэ орус волтышо-влакым ужатат.

ЧОЙА РЫВЫЖ НИ ОПТЫШЭШ ПИЖЭШ.

М О Д Ш О Ш А М Ы Ч:

1. **Прокой**—йалысэ кулак, кўжгү кап-кылан, чока мўшкыран—57 ийаш.
2. **Орина**—ватыжэ—50 ийаш.
3. **Тайра**—чэркэ старост ватэ—49 ийаш.
4. **Вачий**—Прокойын тарвыжэ—17 ийаш.
5. **Ушанкин**—Йал совет вуйлатышэ—27 ийаш.

(Прокойын пёртшө. Пусагыштэ—йумога-влак. Пурыла вэлнэ, омса тўрыштө, пу койко. Окнаштэ - ош шовыч).

Орина (обна вогтэн ойгырэн шинча). Ой, йумыжат!.. Шонэнак от шуо!.. Ала мом ындэ ужаш пэрна-а-а! (Кугун шўлалта).

Тайра (содор пурэн шогалэшат, пусак ваштарэш шогалын онжым рэсла, ышкэжэ пэш ёршыла койэш). Орина!.. Орина!.. чынжым каласэ: мо лийын пытэнда? Порпин кугыза дэч кольым, нимаيات ыжым ўньанэ. Прокойэт йумым мондэн, йумонгамат луктын кышкынэжэ маныт, тугак мо?

Орина (шинча вўд йөрө). Тугак, Тайра, тугак!.. Ындэ ушэм гына укэ: шонгылыкэш ала мом ужаш вэрэштэ - эш!..

Тайра (эрдыжым пэра). Кай, ушэмак кайыш, ушэмак кайыш. Могай йумым пагалышэ айдэмэ ыльэ. 9 ий годым, мыйын кугызам дэч ончыч, чэркэ старостланат кошто!

Орина. Ындэ тый ойло!.. Нимаيات ишанышашла ок чуч... Шўкэмйал туныктышо мэшчан Майра дэк коштмыж дэч вара чылтак пужлыш. Йумым мондыш, мыскылаш вэлэ тўнгальэ. Тачэ эрдэн малэн кыньэлымат, „аважэ, нинэ онга-шамычым клатыш лук, ший вургэманжым кодо: мый нинэ сўрэт тўшкалан тачэ шокшым пуэм“ манын кэртмыжым кычкыральэ.

Тайра. Кузэ тугэ? Мэшчан Майра ышкэжат йумонгам куча-с, чэркышкат шолып коштэшыс. Кодшо годым ышкэ шинчамдэнак ужым. Эк, шўргыжым тойа, эк, тойа!.. Туныктышылан кошташ оклий ала мо... (Иньаныдымыла). Тудлан огыл дыр. Прокойэт шонгылыкэш йўдыгаш тўнгалын дыр... Йумылан иньаныдымэ - шамыч дэн таным кучэн дыр... Уна шкэжат толэш?..

Прокой (пура). А! Тайра! кутырет вара, чэркэ старост ватэ! Мо... мыйым каргаш шонэм толынат чай?

Тайра. Каргэм, каргэм! Огым шонэт!.. Шонго алаша: пэш сай пашам ыштынэт... Вуй йырэт шоналтэ: көргышкэт ийа пурэн вэт. Уштымо пий!.. Кодшо годым, шарнэт, ышкак калык ончылно куктайэн шогышыч: калык тэний чылт пужлэн, йумылан иньанышэ кэчын шагалэмэш, кристос вэра луштырга, йал марий - шамыч чэркымат пэтыраш кутырат, маньыч. Уло чонэм дэн ойгырышым. А ындэ ышкэжат, садэ лавыран купышкак пурэт! Шотанрак йэнгэ мо манэш. А? Йазык дэч лўд, шонго карта!

Прокой (сыршыла). Айда шып лий, ок кўлым ит вўдылышт!.. Ўдрамашын паша огыл!.. Тидэ пашам тэргаш ўдрамашын ушыжо ок ситэ. Онга-шамычым луктын кышкымаштэ могай йазык?..

Тайра (кычкырал колта). Вуй йырэт шоналтэ, Прокой! Тыгай ок кўлым ойлышташ кузэ йылмэтшэ савырна, а? Пэлуштымо! Кайык лўдыктыш тый! Тамык тулэш йўлэт!

Прокой (шыргыж). Айда вўдылышт, тэк вўдылышт! Тамыкыштэ мыйым кўйэшташ йөршө салма укэ. Адак тамыкыштэ улышо - шамычышат; пўтү кучышо улыт: нуно ўйым, шылым да мойын огыт коч. Тугэ вэт, Тайра тан?

Тайра (кычкырал колта). Шинчам иньжэ уж, пылышэм иньжэ кол, лэктама да кайэм! Йумо мыскылыжэ!.. Киш подлык. (Шўвалэшат, содор лэктын кайа).

Прокой. Айда кай кужўп попэт дэк!.. Тый гайэ вуй торыкдымо дэч пэшак лўдын шинчыныт!.. (Тарвана). Ну, онга влакым йоча - шамычлан модашышт пушаш! (Пусагыш мийа, йумога-влакым налэда).

Орина (Прокой дэк мийэн кыдышым руалтэн куча, эгырэн ойла). Прокой!.. Прокой!.. Лўм - нэрэтым ит шўктө!

Прокой (шмдын). Аважэ! нал кидэт! Кай мый дэчэм!.. Шияжамат, тыланэт куэ воштыр кўлэш аман?.. (Орина пёкбныш йёрлөшат, кидшэ дэнэ шўргыжым пэтыра).

Прокой (окнам почэшат, кугурак йўк дэн кугэш-нэнак пэлэшта). Йэрэтымэ шольо, шужар - шамыч! Пэш шуко ий годсэк чэркэ пычкэмыштэ аныргэн илышым, нимо шинчымэм дэн нинэ кўлдымаш онга-шамычлан кумал илышым!.. Ындэ ушэм почылто! Тэндан чэркэ пэтыраш шонымыдам мый кольым. Пэш сай паша! моктэм вэлэ! Тачэ дэч вара мыйат тэндан гайак лийам, йумылан иньаныдымэ ушэм-

ышкыда ушнэм. Нинэ күлдүмаш, тор онга-шамычым күлэшанжэ налжэ! Мыланэм ок күл! (Окна гыч урэмшыкыла кышка).

Урэмысэ йүк (воштылмо йөрө). Прокой изай! Прокой изай! тыйын ший вургэман, шэргэ акаш йумонгат уло ыльэ вэт? Тудыжо кушто? Кудалташ чаманышыч аман? Ончыклан күлэш лийэш, шонэт чай?

Прокой (үнгшыпрак). Мый огыл, кувам ағыражэ вэрч чаманэн! Шонгылыкэш тундэн кучэдалаш тунгалат мо?!

Тайра (урэм гыч). Йумым мыскылмыжлан тидэ орадым йумо карга!.. Карга-а-а! Мыйын мутэм ида мондо: ойлымэм мыйын шудэ ок код!..

Урэмысэ йүк (воштылмо йөрө). Эк, чэвэ кыдэтлаш тунгалэ!.. Арын районышто йумылан иньаныдымэ шукуло. Нуно дэн пижылташ йумын шэржэ тэмын!.. Тый, ужамат, кэчэ йэда йумо дэн мутланэт. Йумын шонымыжымат—чыла палэн налынат дыр! (Воштылмо йүк шокта).

Прокой (опсам чүчэш). Фу-у-у! Эк кузэ нойшым!.. Омат пызыраш тунгалэ. Аважэ, мый изишлан каналташ возам! (Уминажым каркалэн кэмжым кудаэш, вара койкыш йөрлөш).

Вачий (пура). Прокой изай!.. Вакш пашатым кузэрак шкэ?

Орина (кидшым рүза). Ш - ш - ш! Шыпрак, кугу умша! От уж мо, мала!

Вачий. Ужам ындэ!.. Ужамат вэлэ огыл, пылшэм дэнак колам!.. Ой-ой-ой, кузэ нэрым шупшэш!.. Пуйто кэмым вэлэ урга!.. Нэр шупшмыжо кувдэчыш раш шокта!.. Пэш пич мала гынат, кычкырде ок лий! Эрдэн шкэжак „уржам вакшыш нангайашак күлэш“ маньэ. Вакш срабоч тун дэнэ! Йастарашыжат шкэтын ок-лий! Тыгэ мутайэн касышкат шуат!..

Орина. Вакш дэк коштан кызыт ок йарсэ. (Кугун шүлалта). Кызыт гына возо!..

Вачий. Мыйын огыл, озан паша! Кэч кузэ гынат, пожалтмэкшэ каласэ. Мый кызыт идымыш олымлан мийэн толам!..

Прокой (көнэта тёршталтэн кыньэлэшат, кидшэ дэн вуйжым руалтэ, ышкэжэ ёршыла кок вэк ончылтэш). Ой, мо тыгай?.. Шинчамлан ужар - кандын вэлэ койэш!..

Орина (Вачилан). Пожалтыш, кийамат айдэмэ, пожалтыш!

Прокой (тугак ончымэш, лүдшыла). Ой йумыжат! Мо лийым ышкэ?.. Вачи, мо күлэш мо?

Вачий. Вакш нэргэн!..

Прокой. Нимат ом кол!

Вачий (шыр воштылалын, чотырак). Вакшыш уржам нангайаш манам! Йонгышташ маньыч вэт?!

Прокой (пэш чот ёршыла). Йумо осаллан ит пуак! Ныматак ом кол! Мом манат?

Вачий (ышкэжым пыкшэрак воштылдэ кучэн, чот кычкыра). Вакшым манам!.. Уржатым йонгышташ мо?

Прокой (кэчкыжыпрак). Нимамак ом кол, нимамак ом кол. Чылтак сонгыра лийым ужат? Түрвэт тарватымат ужам, мом ойлэт ом кол!.. Ой могай орлык! Омымат сыймак ыжым уж.

Орина (пёртыштө йыр куршталэш, пэш ызга). Эк, шүмэм шижынак улмаш! Йумо мыскылмэтлана!.. Йумо тыгай орлыкым колдыш! (Вачий дэк). Мом шыргыжат, йара бутылка! Чай йэн ойгылан куанэнат? Айдэмэ сүрэт!..

Вачий (шыргыжалын). Мый... нимат укэ! Вуйжым пэш онгай кышкылтэш да, ёрын шогэм!..

Прокой (вуйжым нёлталэшат, пэггыдэ йүк дэн). Йумын паша! Йумак тыгай орлыкым пуш!.. Вачий! Мий, пошкудо-шамычым ўжын кондо. Йумын ончылно мый пэш кугу йазыкым ыштэнам, пүтүнь калык ончылан йазыкэм касарэм. (Вачий кайа).

Орина. Ачажэ! Ала пылшышкэт шуршо пурэн?

Прокой (сырэн). Тэвэ орадыжэ! Вүдылыштэш! Кэч мом ойло: садак ом кол вэт!..

Орина (шинча вүд йөрө). Ой мом ыштэм ындэ?! Кузэ тыгай чэрлэ дэн илаш тунгалам?

Прокой (шыдын). Ангыра омарта тый!..

(Йал совет вуйлатышэ Ушанени пура, пэлэжэ марий-влак, Тайрат уло).

Тайра (йэнгым шүкэдын ончы лэктэшат, куанышэ-кугэшнышэ йүк дэн). Маньымыс!.. Маньымыс!.. Мутэм чын огыл мо?

Ушанкин. Тый йумын тарзыжэ, коран: тыйын пашат укэ!.. (Тайра калык лонгаш шылэш, Ушанени койкыш, Прокой воктэн шинчэш). Мо лийнат, Прокой изай! Чэрланэнат мо?

Прокой (ызгэн) Шужар, шольо-шамыч, нимомак ом кол! Осал пашамлан, ужамат, йумо орлыкым колдэн! Чылтак сонгой лийым!.. Йумо укэ манын, орадэ йэн гына ойла улмаш. Мый йумонгашамычым окна гыч урэмыш кышкышым. Тунамак омо шуаш тунгалэ!.. Возым. Ой, могай ёрмаш! Омэм дэн тул кэрдан сакчим ужым. Тудо мыланэм шыдын пэлэштыш: „Тый ындэ, Прокой, ийа кидыш пэрнышыч. Мыйым йумо тый дэкэт лүмын колдыш: курымашлан сонгойым ыштэ“ маньэ. Тыгэ маньэда, тул кэрдэ мучашыжэ дэн пылшэм тўкалтыш. Тунамак пылшэм ала мо түрлын коршташ тунгалэ. Пожалт кайшым, ончэм—Вачий түрвыжым тарватылэш. Мом ойла, нимомак ом кол!

Тайра (вуйжым калык кокла гыч лүктэшат, кугэшнэн пэлэшта). А мэмнан орадэ-шамыч чэркым пэтырнэшт! Пэтырэн ончыштыан — ушышышт сай пура! Йумо укэ, йумо укэ!—манын кэртмыштым кычкырышт, туныктышо-шамычын ойышт почэш чэркэ пэтыраш пунчалым ыштышт. Обдиралов дэн

Загрэбалов бачышка шойам огыт ойло: альэ өпкэлэда, кунам гынат тэндам йумо наказайа. Тэндам огыл гын, шочшыдам орландараш тўгалэш. Миколо кэчэ калыклан ойлышт... Тэвэ шуко жапат ыш эртэ, мутышт шуат. (Крэсаньык - влак иктышт вэсыштым брыпрак ончалыт).

Ушанкин. Тый чэркэ старост ватэ, шып лий!.. Тэвэ тыштэ могай паша улмаш... Ала доктырлан колдэна?

Тайра. Ойлыштэш! Йумо орлыкым колдэн гын, доктырым кондо вэлэ: нимат ыштэн ок кэрт. Йумым гына сырыктэн ойлэт, йумыдымо айдэмэ!.. Шэкланэ: тэвэ ышкэндымат пўтырал пышта!..

Вачий (содор куржын пура, йэп - шамкычым шўкэдыл Ушанкин дэкэ мийэн эркыпрак ойла). Ушанкин йолташ! Ой, могай шучко паша! Йумо Прокойлан адакат орлыкым колдэн... Идым лэвашыжэ йўла!

Прокой (кэньта тёршталтэн кыньэлэшат, пўлэм гыч кычырэн-кычкырэн буржын лэктэш). Ийа тўшка! Молан пожарлан чангым ода кырыктэ! Вашкэ!.. Вашкэ!.. Идым лэвашэм утарыза. (Куржын лэктш. Йэп тўшкаштэ тарванымаш).

Ушанкин (шўм утэн воштылэш). Ай-ай, чэрлэ айдэмэт вашкэ тёрланыш! Пропкала лэктын возо!

Вачий (воштылэш). А мый шойакым ойлышым —нимогай пожарат укэ!.. (Чылап воштылыт).

Ушанкин. Ыжда шиж мо? Прокай мэмнам ондалнэжэ ильэ. Йорло дэн ик марда крэсаньык чылан колкозыш пураш, йал йыда чэркэ пэтыраш пунчалым луктыт, шойак йумо онгам конгаш шыжыктат—пойан Прокой шойак йумо дэн да, шойак чудо дэн мэмнам лўдыктынэжэ ильэ. Тэвэ мэ „т“ манмэшкэ сонгай айдэмым доктырым кондыдэак пылшаным ыштышна.

(Ушанкин дэн пэлэн толшо повэтэй тўшка мурат).

Шинчэн лийза, родо-влак,
Илыш кайа чылт тыгак:
Чэркэ кўлэш пойанлан,
Йөрлым лўштэн илашлан.

Поп кул тыйэ ынэт лий—
Йумонгатым оло, мий!..

Чэркэ пайрэм, тор пайрэм
Поп кўсэным оварта.
Ушан—шотан кō айдэм,
Попым кожэн вэл колда.
Тыгэ вэлэ вашкэрак
У илышым ыштэнак.

Вуйда уло, шоналза,
Кынагалан тунэмза!
Сай илышым умлэн лий:
Колкозышто—тыйын вий.

А ындыжэ тачылан
Чэвэр кайза тэ чылан!..

ШҮВЫРЗӨ КУГЫЗА.

Кэнэж рүдэт эртыш гынат, кэчэ шокшо, йүш-тылашат лийэш. Воктэнэм ик йолташ уло. Эрэ кутырэна. Олык гоч, вүд гоч, шүльё пасу гоч толна. Йол-корнышто, тыштат-туштат, кочкын кудал-тымэ ужар пурса шудо кийа.

Кэчыжат сай лийэш гын—лийэш вэт: чонэтым куандара! Адак йырым-йыржат, пасушто, мүндур-кө койэш...

Ындыжэ мэ, кутырэн-кутырэн, марий—йал мучко, ик шүвырзө кугыза дэк ошкылына. Ончэна гын—кугыза, урэмыштэ, капка ончылныжо шогалта. Кугыза—кугыза гайак: вуйжо сур, тувыр мэлан, ийжэ 60 ий утла гайэ. Тугэ гынат, кугыза альэ пүгыргэн, соптыргэн пытымэ гайэ огыл.

— Илэт, кутырэт, кугызай?

— Йёра, ик мардан шүлэна.

— Тый дэкэт толына. Пураш лийэш?

— Лийдэ. Толаш күлэш, толаш күлэш, айдыза.

— Узэр шуо? узэрым колтэн ыльна?

— Шуо-шуо, толын каласышт.

Тидэ кугызан шүвыр шокташ йоратымыжым мый пылшэм дэн колынам ыльэ. Кугыза шүвырым, йужгынам, йүд-вошт шокта, маныт ыльэ. Йэшыштыжэ иктажэ ш о м а к лэктэш гынат, ваш ок туманлэ: шүвыржым налын, ик пусакаш шылэштат, шокташ вэлэ тўналэш, маныт ыльэ. Пазарыштат, йармингаштат, шүвыр ужалшэ дэк мийа да, чўчкэн вэлэ шокта, маныт ыльэ.

Тыгай шүвырзө кугызамат огыл колыштмэнгэ, кэм колыштат?

Пөрт-ончыкшо күзышна. Ончэм—үстэл, пүкэн, тэнгыл. Пөртыштө кармэ пэш шукулан, пөрт-ончылно кочкын-йўын улыт. Мыйжэ пөртышкак ўжым моланжэ—пөрт эркынак, волгыдырак, адакшэ—шинчашат олымбал уло.

Пурышна, кутыраш тўнална. Кугыза пэш кумылан. Молан толмынам шинча, каласымэтым вэлэ вуча. Мутым мый вигак шүвыр бэлкэ савыршым.

— Кугызай, шүвырым шукэртсэк шоктэт?

— Ой, шукэртсэк,—изэм годсэкак.

— Мньар сўанышкэ мийэнат гын?

— Сольканжэ—39.Солькдымыжэ—шотшат укэ.

Уналкэшат шуко коштынам, пайрам годымат шуко шоктэнам. Иктат мыйым чактарэн кэртын огыл. Шкэ чактарэнам! Кызытат сөрбалтармашэм укэ. Пазарыш мийэм гынат, шүвыр ужалшэт дэк мийэ-мат, шокташ вэлэ тўналам. Мый дэчэм ончыч магырыктэн толашыштат, мый миймэнгэм—чарнат вэлэ. „Шоктыза, шоктыза!“ манам:—укэ, иктат ок шокто.

Шукат ыш лий, кугыза шүвыржым луктын, онгарашат тўнгалыэ.

Онгарыш, пөрт покшэк лэктын шогальэ, ик мурым шокталтэн колтыш. Чын, шоктымыжо годым кугыза, пайрам годсо гайак, лыдыргал, лодыргал колта, вачыжымат тарватылэш.

Шүвыржө ик марда йёра ыльэ гынат, кугыза, эрэ вэс шүвырым оила: „йалыштэ ик йын дэнэ вэс чаплэ шүвыр уло,—ой, тэвэ тудым кондыктэ-да ыльэ гын,—путырак сай лийэш ыльэ!“—манэш.

Йолташэм тудо шүвырым йодаш лэктын кайыш; мэ кугыза дэн коктын кодна.

Ойлэм:

— Кугызай, тыгэ ыштэна: тый эн часлэ, эн чаплэ мурэтым гына шокто. Шоктымэт годым-жат—мыньарэ кэртат, тунарэ,—кумылэтым чыла пыштэн, чэслын шокто, лүмэт тыйын лийэш. Мый тыйын мурэтым сэрэн налам,—лүмэт шичшэ.

— Шоктэм гын, шоктэм. Вий шутымо нарэ шоктышаш...

Тугэ мийат, кугыза шүвыржым угыч онгарыш, шүвыр тўкэтым, шүвыр онэтым у гыч тёрлатыш.

Адак пөрт покшэк лэктын шогальэ; кокыралтыш, нэржым нўштальэ. Вара сайрак вийнэн шогальат, шүвыр онгыжым пуэн овартэн, кугыза шокташ тўнгалыэ...

Колыштам гын, шүвыр шуктымэк вэсэмэ. Пэрвой шоктымэт—шына мат гайэ вэлэ. Кугызамын ала чонжо тарваныш, ала шкэжат пэш сайынак шок-

таш шоныш,—кэрэк кузэ гынат,—шоктымо шүвыр вэсэмэ,—йымыжгыш, шүмыш пураш тўнгалыэ.

Кугыза чылнэнак шокта. Шкэ шокта, шкэ мурын могайжым каласа: тэвэ тидэ—„уна годсо муро, тидыжэ—„ўдыр кудывэчыштэ шоктымо“ тидыжэ—„шурно пасу-гоч шоктэн каймэ“....

Тэвэ „шурно пасу“ мурыжо: Йонгалтарэн.

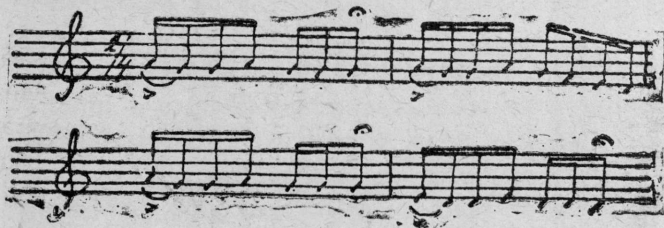
— Ужалтын, кошталтын, шокталтын! манэш кугыза.

Адак вэс мурым тўнгалэш.

Колыштымэм сэмын мыйынат чонэм тарваныш. Мыйат изэм годсэм да монь шоналтэн колтышым..

Тудо гудлаштэ кугыза ик тошто, ойгыралтышэ мурым шокташ тўнгалыэ. Шүвыржө гын—йылмэ дэч посна мурэн—ойла: „пэлэда, эртэда, кайэда, кодэда! манэш....

Тэвэ тудын „ойго мурыжо: Пэш шуэн.

Пэнгыжалтым. Тэвэ чытэм—тэвэ огым. Шинча вүд тўчалташ мўндыр огыл. Мо путырак чаплэ тидэ муро?...

Тугэ гына шонэн, колышт шолэм ыльэ,—пэрэн колтымо гайэ, кугыза шоктымыжым чарнэн шогальэ: „ой-ок лий, ой, мот-коч шуко орланэнам! нужнам мот коч шуко ужынам!“ манын кычкырал колтышат, шинчажым ўштын, шорташ вэлэ тўнгалыэ.

Лачак йолташ толын пура.

— Мом ыштэда?

— Шортына. Ончо—коктынат шортына!...

Кугыза ойлаш тўнгалыэ гын, э-э-, тудо нужнам чынак шуко ужын улмаш! Тэвэ: тулыкэш кодын, йорлын илэн, кўтым кўтэн, йалчылан шогэн, ўдырым пыкшэ налын; илаш тўнгалмэнгышт—суртышт йўлэн; вара пырлыа кўчэн коштын улыт; кугу эргышт колэн....

Кугыза ойлэн гына чарнэн ыльэ, ончэм гын, ой пөрт омса лодэм гоч ик марий кува, пыкшэ—йосланэн ныл-йолан нушкын пура,—лу дэн ковшаштыжэ, шымакшыжэ ны уло—ны укэ, шўргыжым ала мушкын, ала укэ....

— Кэ гын тидэ?

— Мыйын кувам,—манэш кугыза,—кок ий годсэк йолжо тўнгын кийа, пырчат тошкал ок кэрт...

Тидэ шагатыштэ, тидэ минутышто, тидэ пөртыштө, кў гайэ пэшкыдэ чонан йын лийэш гын, тудат пушкыдэмэш ыльэ. Кугыза мут дэч вара, адак чэрлэ куважымат ужмэнгэ, мэ—толшо влаквэсэмна, чонлан изин-кугун тучаш тўнгалыэ. Ойлэм:

— Кугызай, тый нужнам пэш шуко ужнат улмаш!

— Тудым ойлышымыс,—койын шога.

— Тэвэ ындэ колышт: садлан вэрчын Совет влас калык коклаштэ нужналыкым пытарнэжэ, садлан сотсиализм ылышым ышта, садлан Марий Облыс почмо, садлан кызыт колхозыш пурат!

— Колат?

— Колам.

— Ынжэ лий ындэ нужналык,—пытыжэ!

— Тукак лийжэ ыльэ...

— Нэмнан шоктымына ала куватлан ок кэлшэ?

— Нымат огыл—нымат огыл,—манэш кугыза.

— „Шоктыза, шоктыза!“ кычкыра пөрт ончыл гыч кува.

Шўм лушкыш.

Йужо влак, нэмнан кутырымым, урэм-гыч—окна йымак толын колыштыт. Колыштдэ, окна виш, ойлымо шэргылтэш.

Тугэ ик нэргэн ойлэн пытармэнгэ, кумылат парэммэнгэ, шўвырэтым мэ адак у гыч шокташ тўнгална. Кугыза адакат пөрт покшэлнэ.

Ыш код, чыла шокталтэ: Коча-Нур Йогыр мурэт, Олор марийэтын, „Сўан чарнымэт“, „Сўан лўнгымэт“, арака йодмэт, „имньэ ўмбалсэ“ мурэт,—молат,

Тэвэ „имньэ ўмбал“ мурыжо: Төргыктэн.

Шоктымо сэмын, шүвыр мурэт шкэ дэкшэ шупшэш, кумыл адак тарвана. Мурыштат сай, шоктышыжат чэслэ. Шүмэтым—ик мурыжо ик вэлым пэра, вэс мурыжо—вэс вэл гыч. Путыракшэ марий ылышым шоныкта. Колышт-колышт, ала кушко мүндүркө коштын, түрлө марийым ужын толмо гайэ, туныкта... Марий калыкым чаманыкта, тудым вашкэрак, моло калык сэмынак, культур ылышлан туныкташ шоныкта.... *)

Муро коклаштэ мый „колшылан шоктымо мурым“ колыштнэм: моло вэрысэ гайак шоктат гын, вэс сэмын гын?

— Адакат шортат вэт?—манэш кугыза: тидэ мурым мый шортдэ пырчат шоктэн ом кэрт.

— Нымат огыл, нымат огыл—манам мый:—йын укэ. Кумыл тодылтмо годым шорталтэш шол.

— Э—эк!—майэ кугыза: тидэ муро дэнэ мый ныллэ годым, колшым шук о ужатэнам... Ындэ шукак огыл дыр,... ала шкэмынат ужатат...

Тугэ майат, кугыза, уло чонжо дэнэ, колшо ужатымэ мурэтым шокталтэнат колтыш, шкэ шокталта—шкэнжын шинча вүдшо чыл-чыл-чыл... лэктэш.

Тэвэ „колшылан шоктымо“ мурыжо: Шуйэн.

Шоктэн чарнэна да, адак кутыралтэна.

Тидэ марий йалыштэ кызыт мартэ, колшылан нылным чүктымэнгэ, имньым кичкэн, аракам налын, шүвырым шоктэн, мурэн—шортын, колшэтым пэл-корныш, пасушко, ужатэн колтат улмаш. Кугызан кумылжо, путыракшэ, тэвэ тидлан тодылалтын улмаш...

Эн варажлан, мый „куштымо мурым“ шокташ йодым: эн куштылгыжым, эн чэслыжым.

— Тэвэ тидэ мурылан, манэш кугыза: пайрам годым иктат куштыдэ чытэн ок кэрт..

Шүвыр онгым пэш вашкэ гына пуэн овартэн, шокташат тўнальэ...

Кузэ манына гын?... Эк! Шүвырэт адак вэсэ мэ,—шүвырлан вэс чон пурыш, шүвыр воштылаш вэлэ тўнальэ. Совымат ок күл, тўмырат ок күл,—шүвыр шкэтынак ситара. Мушкэш! Капэт ок кушто гын, чонэт кушта. Ойгат укэ, чэрат укэ, шонгылыкат укэ,—чыла сай! Шүвыржө почэш, кугыза шкэжат... лыштык-лыштык чўчкаш вэлэ тўнальэ....

Тэвэ тудын куштымо мурыжо:

ТОКМАК-ВЛАК

Иктыт, коктыт, кандаш, лу...
Кармонэтым шокташ пу.
Ышкэ мурэм шокталтэм,
Ик моторым савырэн.

Кудырталаш үпэм укэ.
Тыйым уждэ ушэм укэ,
Тыйат ит кудалтэ, мыйат ом кудалтэ,
Тыланэт шумо тангэм укэ.

Муралтэна, муралтэна,
Пойан шучкым сумырэна,
Кушталтэна, кушталтэна.
Буржуй-влакым тавалтэна.

Күшыч кайшэ кайыкшылан
Манык шэргэ, пун шэргэ,
Мэмнан гайэ йорлыланжэ
Совэт властьшэ пэш шэргэ.

*) Статйа вуйэш шындымэ муро—тошто марийын „пўнчө вуйыштө“ шоктэн шинчымэ мурыжо.

СЫЛНЭ МУТ ДЭНЭ ВОЗИМЫН ТҮН РҮДЫЖӨ.¹⁾

Альэ маркэ сылнэ мут нэргэн, сылнэ ой нэргэн гына ойлалтэ. Умбакежэ чумыр возимашын рүдыжө нэргэн шинчэн шогаш күлэш. Возимашэтын посна ойышт-влак шагат шынчырла ораньэк кэлшэн ваш-ваш пижын шогышт. Тидэ шотым возимэтын рүдыжө ушэн шога. Мутлан, „Йамбылат күварым“ маньна. Тидэ пиэсын рүдыжө Йамбылатын паша ыштымыж нэргэн ойлымо лийэш. Чумыр ойлымаш мучко шарлэн шогышо рүдыжым тунг рүдө, маньт.

Тунг рүдө дэч посна адак полшкалэн шогышо шот-влакат лийыт. Ниньшт, моло нэргэн ойлалтыт гынат, ойлымашын тунг рүдыжым шарэн, ыглыктарэн шогат. Вара адак нуныштын ышкэ көргыштышт посна сэмышт²⁾ влак улыт. Нинэ посна сэмышт-влак ойлымашэтын озашт-влакын (действующие лица) койшыштым ваш-ваш кэлштараш полшэн шогат. Кэрэк могай ойлымашымат лудын пытармэк, мо-мо нэргэн лудым ышкэ гыч каласэн пуымо годым, ойлымаштэ улшо лач нинэ посна сэм-влакэтым каласэн пуалтэш. Ик ойлымаштак сэм-влак түрлө шотан лийын кэртит: возимэтын тунг рүдыжым йужыжо шарэн шога, йужыжо посна койшышын мо-мо лиймыжым гына вошт тэргэн каласэн пуа.

Сандэнэ ойлымашым возимаштэт тунг рүдыжат, полшкалэн шогышо шотыштат, посна сэмыштат ваш-ваш пэш кэлштарэн ушэн шындымэ лийман. Нинэ шот-влак чыланат ойлымашын тунг рүдыжым шараш, раш ыглыктараш полшэн шогышт.

Кэрэк мо нэргэнат сылнэ мут дэн возаш лийэш. Тугэ гынат, возимэт саманлан кэлшышэ, онгай лийжэ.

Сандэнэ кызытсэ илышлан күлэш нэргэн, кызытсэ илышлан кэлшышэ тунг рүдэн ойлымашым возиман. Тыгай шотым шуктэн возимым рушла актуальный маньт. Тугэ гынат, пэш кэлшышэ йужо возимаш ышкэ акшым йатыр жап—лу коло, шүдө ий мучко ок йомтарэ. Садлан лийын возимэтын тунг рүдыжым актуальныйым ыштымэт годым ик кэчылан гына йөршым ышташ төчыман огыл. Ик кэчылан гына

йөршө возимашым лудшо-влак вашкэ мондат. Возимэтын тунг рүдыжө актуальный лиймыж почэш илышлан кэлшымэ шотшо вэс каналанат йөршө лийжэ. Сандэнэ Пушкинын возимыжым шүдө ий чоло лудыт. Садлан лийнак мэмнан марий писачыл, поэт-влакна Кольсовын, Никитинын йатыр почэла мутыштым марлаш кусарэныт. Писачылын талантшэ (возэн моштымыж) мыньар чот талэ, шуко, тудын возэн кодмыжо тунар кужо ўмыран лийэш. Нунын возэн кодмышт ышкэ онгайштым кэрэк могай саманыштат шагал йомдарат. Сандэнак Чавайн возимо „Йыландажым“, Чачавин „Чодра вуйэт кож-гож-гож“ лүман муржым, „Йамбылат Күваржым“, „Мүкш Отаржым“ калык йоратэн лудэш, ончыкыжат шуко ий ышкэн тугак лудаш тунгалэш.

Кумыл шуктымо, шижмашым тарватымэ нэргэн.

Возимашэтын тунг рүдыжө онгай, кэлшышэ лиймэ гына ок ситэ. Возимашэтын тунг рүдыжым мучашышкыж шумэш онгайын, кэлыштарэн возэн моштымо күлэш. Тыйын возимэтым лудын пытармэшкыжэ лудшо йэнгын шүм-кылланжэ изин-кугын чучын шинчыжэ, возимэт орньэк пэш кэлшышэ лийжэ. Сылнэ мут дэн онгайын возимым лудын пытармэк тыгэ ойлат: „ой, шүмэшмак пэрныш, пэшак сай возимо, эрэ лудмэт вэлэ шуэш“, —маньт. Тыгэ ойлымо мом ончыкта вара? Тэвэ мом: возышо автыр ышкэ возимыж дэн лудшо йэнгын шүм кылжым, тудын шижмылык шотшым кузэ күлэш, тугэ савыркала.

Сылнэ мутан литературышто кумыл тарватэн моштымо шот-влак мот коч шуко түрлө-түрлө улыт. Кумыл тарватымым эн чотшым, эн шукыж годым лүдмашым¹⁾, воштылтышым пуртэн возимо дэн шуктат. Лүдмашым пуртэн возимым трагедия маньт, воштылтышым пуртэн возимым комедия маньт.

Автыр возимаштыжэ лүдмашым, орлыкым ончыкташ шона гын, тунам шукыж годым мо нэргэн ойлымашыжым ойган мучашым ышта. Тыгэ возимаштэ ойлымашын гэройжо ышкэ көргө уло

¹⁾ тема художественного произведения.

²⁾ мотивы.

¹⁾ ужас.

вийжэ дэнэ йёсылык гыч лэкташ төча. Йёсылык гычшэ лэктын шуаш шотэш ок толда, пытартышланжэ вара ышкэ вуйжым гэрой йа йомтара, йа-куго ойгыш пэрна.

Трагэдий возымын мучашыжым шукыж годым тыгэ пытарат (кошарат).

Комэдийым возымо годым автыр гэройшт-влакын воштылтыш, мыскара, ангыра койыштым ончыкта. Тыгай койыш-влакым ончыктэн возымо дэн автыр лудшо-влакым улнымэш воштылта. Йёслыкым, воштылтышым ончыктэн возымо коклаштэ пэш шуко түрлө-түрлө моло койыш-влакымат ончыктэн возат. Эртак трагэдий дэн эртак комэдий дэч посна адак тылэч моло түрлын возымашат лийыт. Тыгай возымаштыжэ йёслык койышшат, воштылтыш койышыштат ваш-ваш түрлын-түрлын пижылт шогат.

Возымэтым лудмыж годым лудшо йэнгын кумылжым йа ик түрлын, йа вэс түрлын тарватымэ гына ок ситэ. Кумыл тарванымыж дэн пырлыа тудын шижмэ²⁾ шотшым тарватэн мошташ күлэш. Шижмыжым тарватышаш вэрыч тыгэ возыман: возымаштэт мо нэргэн, кө нэргэн, мо лиймэ нэргэн возымэтым лудмыж годым лудшо йэнэт йа чаманыжэ, йа пэш чот шындэшкыжэ. Лудшо йэн мо лудмыжым чылт ышкэ үмбакаш кусарэн налын, тагастарэн, шонэн лудшо. Тэатрыштэ тидэ шотым пэш раш тогдайэн налаш лийэш. Тэвэ мутлан: „Йамбылат кўварым“ модын ончыктымым налына. Ончэн шинчыш-влак Стопан нэргэн шыдэшкэн тыгэ каласат: „тудо каргымылан тугак күлэш ыльэ“,—маныт. Йамбылат нэргэнжэ пэш чаманэн шўлыкын тыгэ нэлэштат: „ах, Йамбылат, Йамбылат, орлыкан Йамбылат!“—маныт.

Возымаштэт шонэн лукмо гэройэт-влакым илышэ йэнгланак чотлымо сэмын шотлэн лудышт. Гэройэт-влакын койышштым, илышыштым мучашыш вошт лудшо-влак шинчэн налышт. Нинэ каласымэ шотым чыла шуктэн возэнат гын вэлэ, лудшо-влак тыйын возымэтым мучашышт шумэшэ куанэн лудыт. Нинэ шотым шуктэн возэн от ул гын, лудшо йэнгын кумылжым шуктэн от кэрт, возымэт кўчымö лийын.

Возымашын түн лончылажэ.

Кэрэк мо нэргэнат возаш түнгалмыж годым, мо возымашланжэ автыр лўмым¹⁾ пуа, лўмдä. Лўм пумагыч лудшо йэн возымаштэ мо нэргэн ойлалтшашым палэн налын кэртэш. Сандэнэ кэрэк могай возымашымат кўчкын, шагал мут дэнэ, раш лўм-

дэн мошташ күлэш. Возымаштэт мо нэргэн ойлалтшашыжым лудшо йэн лўм пуымыгычэт раш кычал муын кэртшэ.

Возышашын түн рўдыжым, сэмышт-влакым, планым шонэн йамдылмэкэ, автыр ижэ возаш түнгалэш. Кэрэк могай ойлымашым возымаштат кум түн шотым шинчыман: 1) мо возышашэтын нэргэ²⁾ шотшым ойлэн моштыман, 2) мо возышашэтын койыш¹⁾ шотшым ончыктэн пуэн моштыман, 3) мо возымашкэт адак шоныш²⁾ шотым пуртэн возэн моштыман.

I Кэрэк көат кэрэк мо лийымат почэ-почэ, нэргэ дэн нэргэ дэн ойлас. Тэвэ мутлан: изэ йоча мут почэш мутым эн ончыч ойлаш тунэмэшыс. Возымаштат тугак. Возымаштэт мом ончыкташ шонымэтым нэргэлэн ойлэн мошто. Кэрэк мо лийынат жап шотышо улыс: түнгалтышыжэ, шарлэн шогымыжо, мучашыжэ. Сандэнэ ойлымаштэт мо-мо лиймыштым шагат шынчырла иктэш уштарэн возэн моштымо күлэш. Вара адак ойлымашэтым тыгэ нэргэлмэт годым, мо-мо лиймыжым ончыктэн пуман. Кэрэк могай ойлымаштат тыгэ нэргэлэн моштымо эн күлэшэш чотлалтэш.

II. Ойлымаштэт мо нэргэн возымэтым рашак ынлыктарэн пушаш вэрч мо нэргэн возымашэтын койыш шотшым ончыктэн пудэ ок лий. Тэвэ мутлан: мо шот дэн лийын, кузэ лийын, вара адак тунам туштак кө—кө лийыныт, тулэч молат. Ойлымаштэ койыш шотым ончыктымө мо лийымынлыктараш вэлэ огыл, чумыр ойлымаш дэнэ лудшо йэнгын кумыл шуктымө вэрч йужгунамжэ пурталтэш. Тыгэ ыштымэ дэнэ лудшо йэнгын шинчаштыжэ шогымыла койэш. Койыш шотым тыгэ шуктэн возымым рушла художественное, поэтическое описание маныт.

Койыш шотым тыгэ сылнын ончыктэн возымо мэмнан марий литэратурштынат улэдат. Тэвэ мутлан: а) „Тэлэ кас“ почэла мут (Пушкиным возымыгыч Чавайн кусарэн).

Мардэж лумым түргыктэн
Пылпомышым пэтыра,
Корным ўштын пургыктэн
Корно йэнгын йомдара,

Йужгынамжэ пурэ сэмын
Корэмлаштэ урмыжэш,
Тўныкыштэ аза сэмын
Изэ йўк дэн шорталэш,

Йот йэнг сэмын пöрт окнам
Йужгынамжэ пэралта,
Адак шўкшў тырэнчам
„Шолт, шолт!“ ышта, тарвата

1) чувство.
1) заглавие.
2) повествование.
1) описание.
2) рассуждение.

б) „Шошым“ (Шабдар О.).

Шошым, шошым... Тыйын ий йыда модын-воштыл толмэтым, вуйэш шушо чэвэр үдыр гай шыргыжшэ, шыма койшэтым. нигунамат моктэн ом тэм. Чонэм тыйын толмэтым ондакак пала: түр волакэш ий кэржалташ тўнгалмэ годымак, йүд йыда пызэк тумына магыраш тўнгалмэ годымак — чонэм тыйын толмэтым шижэш. Шүмкылэм тунамак чүчкыдын күлткә, вуй ушэмат түрлыжым шона. Паша коклагыч, йара жап годым, изи йоча гай төршыл-төршыл, түгө лэктын куржмэм шуэш, чэвэр кэчэ волгыдо дэнэ ший салма гай йылгыжшэ ош луман пасуш лэктын, умыр мардэж дэнэ лумым почкышо, ужар чодраш мийэн пурмэм шуэш.

Чэвэр шошым кэчэ ойар кава гыч утларак ырыкташ тўнгалмэ гын, йыр-ваш шошым вүд муралташ тўнгалмэ годым, шэм изи шырчык пакча ломбыш шинчын шүшкалтыш гын, э-эк, тунамжэ кумыл-кыллан кузэ тучмым мут дэн ойлен пушат ок лий! Пуагаш тўнгалшэ лу-лэгэм илэ ни гай лывырга, уло кап-кылэмлан уэш ырвэээ лиймэ гай тучэш шинчаштэмат, 18—20 ийашэм годсо, айар тулэмат чүкталтэш.

Мый вэлэ огыл, моло чонанат пүртүс илыш вашталтым пэш шижын шогат. Пөрт-кайыкын орадыла „чогэйэн“ чонгэштулмыштат шошым толмо рашак койэш, ашнымэ вольёк ломыжмо йүкыштат шошым йүк шокта, урэм воктэн ваш лийшэ үдыр-ватэ-шамычын шүргө-пылшыштат, йылгыжшэ шинчаштыштат шошым түс рашак шыргыжэш.

Шошым, шошым... Чыла пүртүсым, пүтынэ илышым тый чыгылтэн тарванэт, түрлө чонаным изижгэ-кугужгэ, шонгыжгэ-рвэзыжгэ—тый куандарэн илаш таратэт, илышын күлэшыжым, сылныжым утларак тучыктэт!

в) „Ава“ (Шабдар О.).

„Ава—кава. Ава чон шочшо пэлэн“,—манэш марий калык. Тыгак, ава ышкэ шочшыжым нимо дэч коч йөрата, чамана. Удрамашын шочшыжо шочешат, тудо ышкэ илышыж дэнэ илмыжым чарна, игыжын илышыж дэнэ вэлэ илаш тўнгалэш. Шочын вочшо ужар аза шөпкаштэ магырал колта ма—аван чонлан „вурык“ тучэш. Урэм воктэн модын куршталшэ 10—12 ийаш йоча кэнэта чот туйэшка ма—аважэ кужу тэлэ йүд вошт ок малэ, изин-кугун онча, шинча вүдшо дэнэ ышкэ игыжым мушкэш. Вуйэш шушо ышкэ үдыр-эргыжэ дэнэ ойырлаш логалэш—көн чонжо тунам тул гай йүла? Шочшан-кушшан пондашан марий кэнэта колэн колта ма, йа илалшэ ватэ аза ыштышыла йонгылыш лийэш—кб тунам ойгыра, ышкэ йөратымэ шочшыжын шүгар үмбакажэ кадыр тойам тойалэн мийэн, угэн кайэн шортэш? Ава, эрэ ава. Ватэ марийжым, марий ватыжым, шочшо ача-аважым вашкэ монда, ава... ава ышкэ шочшыжым колмэшкыжак ок мондо. Йэнг укэ годым ўдрамашын конга шэнтэк пурэн, сусыр шинчажым ўштмым ужынат гын, палэн лий, тудо ава ышкэ шочшыжо вэрчын шортэш. Йа пайрэм годым изиш руштшо кува йэнг шортын колта гын, шинчэн лий: иктаж 15—20 ий ожно йөратымэ игыжэ укэ лийын. Эй, авый, авый, мыйым ош тўнашкэ орлык ужаш ыштэн, изиньэкак кудалтэн кодэнат гынат, мый шөпка воктэн шогэн кодшо шыма түсэтым ом шарнэ гынат, мыйын тидэ мутэм от кол гынат, моло марий ўдрамаш-шамыч, моло пушкыдо кумылан, йөратышэ чонан ава-шамыч, кызытат, ончыкат тыланда кугу чап! Алал кумыл дэнэ каласымэ шэрэ мутэмат эрэ тыландак лийжэ.. Садланак, марий йэнг ава-жым пагала.

Нинэ ончыктымэ почэла мут дэн ойлымаш-влак чыланат сылнэ ой дэн койыш шотым шуктэн возымо улыт.

Вара адак нэргэлымэ дэн койыш шотым ончыктэн возымо ик ойлымаштак (почэла муты-тат) почэ-почэ пижылт кайэн кэртыт. Ойлымаштэ нэргэлымагыч койыш шотыш ой куснаш тўнгалым пэш вашкэ палаш лийэш: автыр ойлымаш-тыжэ, мо лиймым нэргэлэн каласымыжым чарна да, мо лиймын иктаж посна татэшыжэ шогалэшат, тудо нэргэн мучкак тэргэн, чылт лончылэн уло койыш шотшым каласэн пытара. Тэвэ мутлан Чавайн „Шинчымаш—пойанлык“ манмэ почэла мутшым тэргэн ончэна:

Нэргэл-маш. Мэмнан дэчын мўндырнө,
Кэчэ шичмаш вэльыштэ,
Лач куштыжым ом шинчэ.
Илэн ожно айдэмэ.

Койыш Койот. Шуко улмаш погыжо:
Сондык тичак оксажэ,
Ш Вита тичак вольыкшо,
Идым тичак каванжэ.
Кок эргыгыч иктыжым
Ышкэ дэнжэ шып ашнэн,
Эрат—касат йумыжым
Сукэн удылаш туныктэн.
Вэс эргыжэ йот элыштэ,
Ачажэ тудлан сырмыжлан,
Ала кушто вэс олаштэ
Тунэм коштын түрлылан.

Чыланат нэргэлмаш улыт. Ийгыч ийын жап эрта,—
Шижэ покта кэнгэжым.
Эргэ коштын пөртылэш:
Ужмыж шуын ачажым.
Пөртыш пура, ончылтэш,
Ачаж тудын огэш кой.
Изаж дэнэ ойлалэш,—
Огэш кэлшэ нунын ой.
„Ындэ ачий колмылан,
Кок ий шуэш сэмьклан“,—
Манын ойла изажэ,
Йамдэ суртын озажэ.
„Шольым, ачий тыйланэт
Нымом пуаш ыш шүдө...
Ала агам тый налнэт?
Йоштэк агам, мий, үдө!“
— „Тау-ракмат! ачийлан
Тыгай поро мугшылан“,—
Манын шольо каласа
Вара лэктын вэл кайа.
Кум ий годсэк увэржат
Огэш шокто ик канат...
Кум ийгычын пөртылэш,
Пөртым ышта йал вуйэш.
У пөртыштө, ватым налын,
Сайын илаш тўнгалэш.
Мыландымат йал дэч налын,
Шурным—киндым ўдалэш.
Калык тудым шын онча,
Өрын вуйжым йалт рүза.
Өрын онча изажат.
Өрын онча кэч көбт.
Шошым ага топлана.
Тудо тырмам кичка да
Озым агам тырмала:
Агам йөршын шэмэмда.

Койыш шот. Кэнгэж-шуэш, ончалат,—
Тудын ана ужаргат.
Молын уржа шудо гайэ,
Тудын уржо воштыр гайэ

Нэргэл-маш. Сатыштыж олмажат
Чэвэр койэш, үпшалтэш.
Отарыштэ мукшыжат
Кэчыгутаг ызгалтэш.

Койыш шот. Локшинчэшгыч товар дэнэ,
Модэш вэлэ товаржат,
Пужарагын пужар дэнэ,
Вүдлэ йога шанчажат.

Нэргэл-маш улыт. Кид—йал толэш чылалан:
Тунэмалын түрлылан.
Пашам ышта кас лиймэш,
Кастэн газетым лудэш.
Йбным муын сай ила,
Огэш кумал поянлан.
Игшывыжат кушкалэш,
Ачаж мутым ынгалэш.

Нэргэл-маш. Изаж нымом ыштыдэ,
Пөртыштыжэ шып кийэн,
Ачаж годсо оксажым
Эркин-эркын пытарэн.
Окса укэ, киндэ пытыш,
Йорлэш кодо поян йэнг:
Погым погэн чумыраш
Илымаштэ күлэш йөн.

Кошар-тыш ойм-влак Тунэмаштэ—пойанлык:
Жапшэ годым тунэмза.
Сай илымаштэ—тазалык:
Эрын, улын илалза!

Мо возымэтын (арвэрын) тўжвал койыш шотшым ончыктымо дэч посна адак ойлымаш возымаштэ мо возымэтын көргө койыш шотшым ончыктымым рушла характеристика маныт. Тэвэ мутлан: „Окавий“ лўман ойлымаштыжэ Шэмэч куван көргө койыш шотшым Чавайн тыгэ ончыктэн пуэн:

...Шэмэч кувам иктат йоратышэ укэ, шукуж туд дэчин лўдыт.. күлэш годым сорвалат.. Мом ыштэт? Ок лий: мужэдаш гын, шинчан ужаш гын, Шэмэч кува дэчин раш иктат ок уж. Шўвалаш гын, пошартыш шораш гын, адак Шэмэч кува гай талэ укэ. Йычкэштмым, муклэштмым тёр-лэташ, садэ Шэмэч кувамак сорвалыдэ ок лий.. Тидым чыла Шэмэч кува шинча.. Садлан йужгынамжэ йатыр сорвалтара.. чылтак—„огым“,—манын, ок колто. Шэмэч куван адак ик титакшэ уло: аракам пэш йората; араклан вуйжым пуа, манашат лийэш. Арака дэнэ ышкэ вэкэт йоршэш савыраш лийэш, йоршэш сырыкташат лийэш ..

Савли Вэдатын көргө койыш шотшым Шабдар О. (Ўдрамаш корныгыч,) тыгэ ончыктэн пуэн:

Савли Вэдат — Купйал марий. Купйал йыр иктаж 20 мэнгэ тангыт тидэ марийым палат. Мо шот дэн тудо вара тынар калык палмэ марий лийын? Ала пэшак ушан, тунэмшэ, ончыл марий? Укэ шол. Мэмнан пычкэмыш марий калык шукуж годым шэмым ошо дэч утларак ужэш. Тудын сусыр шинчажлан шэмыжат ошын койэш ала мо? „Эй, Вэ-

1) Наргүмыж—йад.

дат гай пэшкыдэ марий шагал, тудо күртнө пурса—вашкэ от пурл—манын, ойлат ик вэрэ. „Тудо тошто марий гай, тошто йўлам чот куча, моло гай руш койшым койаш ок төчө Чиймаш - шогалмаштат, кочмо - йўмаштат тошто койшым ок кудалтэ“. „Тыгак - тыгак“, маныт вэсышт: „ужат, йалыштэ тудынак вэлэ альэ мартэ тошто марий кудо уло“. Чынжымак, Купйалыштэ марий йўлам ик Вэдатак вэлэ раш шинчэн шога: сўан шотым кычал муын эртараш ма, пайрам, йа кумалтыш годым ончык шогалын пэлэшташ ма Вэдат дэч моло ок лэк. Вара ўдрамаш коклаш пурэн „йыж, йыж“ ойлымыштым пэш сэлтынак колыштат гын, изиш вэс тўкырак мутымат колын кэртат. Йужгунам памаш дэнэ, йа тувыр мушмаштэ тыгайрак мутым колаш лийэш: „Шинчэт, мэмнан Вэдат йуланат кэртэш вэт.. Тэвэ Йапык кугызан Оринажым локтэнат, ужат, ырвэзэ ўдрамаш кызыт койын вэлэ кошка“. „Молан тыгэ ыштымыжым колын огыда ул?“—маншэ лийэш гын, „моланжэ, Оринажэ кумылжо почэш лийын огыл.. хи-хи-хи“... Тылэч гоч нимомат умылэн от кэрт. Садэ „хи-хи“ шэнгэлнэ ала мо гынат уло дыр, лач тудыжым гына мэ, пөрйын - шамыч, шукуж годым палэн она кэрт.

Кычкэн лэкмэ сур алшажат тошто марий имнэ гай изи капан имнэ. Тугэ гынат, пашалан ма, йа пайрам годым койышланэн кудалаш моло-шамычлан вуйым огэш пу. Моло ашнымэ вольыкшат Савли кугызан годсо изи урлык. Вэдат ушолдрарак урлык вольыкым налын ашнаш, альэ озанлык пашам у шот дэн ышташ ок йоратэ: мэ руш огына ул, марий йынлан асамжым угыч погаш ок йөрө, вэс тўсан вольык мэмнан вўчалан ок кэлшэ—манэш Вэдат.—Ача-кочана илэн улыт, мэат илэна. Тошто марий йўлам кудалтымэм ок шу.

Кучымо тарманым ончэт—тидакшак: акрэт годсо шога-вуй дэн курал коштэш, пу тырма дэнэ тырмала, машина тўрлым суртышкат ок пурто. Тыгай пёртшө күртнө (машина) йолагай йынлан вэл йөра, тошто марий тыгай ийа дэн ийаланэн огыл“, манэш улмаш Савли кугыза. Эргыжат ачажын сугыныжым тўрысак куча.

Тыгай тошто койыш ўмбачат Вэдат ту гоч йорлын ок илэ гын, тудо чыла пэшкыдыжлан, путырак чангажлан көра. Күшэчын лэктын, кунамсэк марий коклаштэ тыгай чангаланымаш лийын? Чылт өрат. Ўмбака чиймэ вургэм уло гын, тушто ик шўртө пырчат окса дэн налмэ укэ: ышкэ ыштымэ йошкар ужга, ышкэ кумо шэм мыжэр, ышкэ ургымо упшо, ышкэ кэрыштмэ йол йыдал—кэч можат эрэ ышкэ суртэш шочшо, ышкэ кид дэн ыштымэ.

Кочмо-йўмө шотыштат тыгак. Кугу пайрам годым, йа кумалтыш годым вэлэ сай кочкыш лийэш. Тыгалай годым эн сай кочкыш—парэнтгэ шўр. Шуко вольык ашнымэ ўмбачат шыл, йй-торык, муно шагал пэрна. Кэнэж гоч Савли кува муным ышкэ погэн-погэн ужала, ушкал ўйымат тугак—утыжым ок пукшо—сўас логарышкэ колта. Тидэ шот гыч: „Савли куван шопкэ шондык пундаштэ ик чондай шёртнө кийа“—манын, Тумэр ватэ - шамычын ойлымышт чыныш лэктэш. Пазарыш лэктыт, эсогыл, калачым огыт нал: „Уй-уй, тудлан оксам локтылаш, калачэ дэн лачэт ок тэм вэт“—манэш Савли кува. Вэдатшэ йужгунам аважа дэч йышт налэш гынат, киндэ йөрө-варэ вэлэ кочкэш.

Савли куван көргө койыш шотшым Шабдар тыгэ ончыктэн пуэн:

Савли кува — шучката кува. Ындэ вашкэ ўмыржым шукта гынат, йэш кокла илышым шыमतэн, пырдэн ок илэ. Тошто шэшкыжымат колмэшкыжэ кочкынак кочко. Чылажым куш шинчэт? „Ййа кува, шэшкыжым нармыжым!) пукшэн пуштын вэт“... манмэ мутымат Куп йалыштэ йужгунам

колаш лийэш. Ала чын, ала шойак, йынгын чонжым почын от ончо вэт. Мо гынат, тудын кумылжо ик Вэдаси ўдыржылан вэлэ сайэ. Тыгэ йэш коклашкэ шэм пырыс пурымо годымат, сай-осал эрэ ўдыржымак вэлэ пыдал шогэн. Кызыт тэвэ пёртыш пурэн ны шу, ны укэ — ўдыржэ дэнэ шэшкыжэ коклашкэ тарэш пуршо гай пурэн кайыш.

— А, мо пайрэм кэчын эрдэнэ эрак тумам тарватышта? Адакат Вэдат ватэ шэшкак тўнгальэ дыр? Мый ончэм-ончэмат, путырак шалашкэ кайаш тўнгальэ аман.

Ўдыржат аважлан вуйым ик радам шийын шуктыш. Шокшо конга воктэн мэлнам кўйэштын шогышо Марина. лан агар пийла коктын пижыч.

— Э-э, ужат... ўдыр йынгым мэлна кўйэшташ шогалты нэжыс, от шинчэ. Ай-йай, тидэ мо пэш поп ватэ лийын. Ўдыр йынглан каньылырак илаш кўлэш. Шуэш, альэ ончыко илышашыжэ шуко уло: тэвэ марлан кайа гын, ик радам чыла ужэш. Тый, шэшкэ, ышкэ шочшан-кушшан улат гын, пашам чот ыштыдэ от кэ-эрт, чот ыштыман. Мый тыйын гайэт годым, ышкэ пашам йын ўмбаке туараш толашэн коштын ом улыс

Савли кува эргыжлан вуйым шийэш:

— Эргым, викшымак ойлаш гын, тый ватэтшым утыжым шалашкэ колтэнат. Ўдрамашым тыгэ ашнаш ок лий. Ындэ марлан толмыжлан кок ий лийэш гынат, альэ ик канат ватэтым кучэн кырмэтым ужын ом ул. Калык гай кучэн кырмэ огыл, айдэмэ сэмын чот вурсымашэтат укэ. Укэ, эргым, изватэ,-манын тынарак нулэн ашныман огыл. Ты алак²⁾ кодэт гын, ватэт вашкэ шўшкэт кўзэн шинчэш. Мый ожно ачат ончылно уто мутым пэлэшташ, воштылаш ом тошт ыльэ. Паша гыч толмыж годым, йол парнья мучаштэ вэлэ коштам ыльэ. Тэнэй мо? Ватэт йолагай. Коч могай пашам эрэ йын ўмбаке туараш тўча... Мэлнам кўйэшташ Вэдасим шогалтынэжэ.

Сылнэ мутан возымашкэ кўргө койыш шотым ончыктымым пэш кэлштарэн пурташ тыршаш кўлэш.

III. Нэргэлымэ, койыш шотым шуктыммо дэч посна писачыл-влак ышкэ возымыштым лудшовлаклан ынглыктаршаш вэрч, нуным кўндаршаш вэрч литэратурышко ышкэ шонымыштым (шоныш шотым) пуртэн возат. Шоныш шотым рушла рассуждение маныт. Сылнэ мутан ойлымаштэ шукыж годым шоныш шот дэч поснат возаш лийэш. Шоныш шот тыгылай литэратурыш эн шукыжым пурталтэш. Тугэ гынат, сылнэ мутан возымашкат йужо писачыл-влак шоныш шотым пуртэдат. Тунамжэ нуно тыгэ ыштат: возымаштышт кў нэргэн ойлалтшылан шоныш шотым ойлыктат. Тэвэ мутлаң: Шабдар О. „Ўдрамаш корнышто“ шоныш шотым Мариналан ойлыкта, тэвэ:

„Эй, орадэ, орадэ“ шона Марина: „Ырвэзэм годымак тыгай ушэм молан лийын огыл? Молан кызытат кушкын шогышо ўдыр-шамыч мэмнан гай уш шындышэ дэч кузэ илышаш нэргэн ойым огыт йод? Ожнат тидэ ушэм лийэш ыльэ гын, очыни, пэшак илэн моштэм ыльэ, тынар орлыкымат ом уж ыльэ дыр? Кызыт тыштэ Вэдат дэнат ом лий ыльэ, тыгай тошто койышан марийланат марлан ом кай

ыльэ... Изи годым, тунэмаш тўнгалшэ лугыч чарнышым... Аван мутым колышташак огыл улмаш, кузэ гынат, умбакак тунэмаш тўчышаш улмаш. Ала тунэм волгыдо сай илыш дэнэ илаш тўнгалам ыльэ. Кузэрак илэм ыльэ гын?.. Эй, пужэн шочашэт! Эй, уэш илаш тўнгалашэт! Кыньэр вуйэт тора огыл да, ындэ очыни, от пурыл. Коч ончыкыжо илэн моштышаш ыльэ, ончыкыжат альэ тыгай йонгылыш лийын кэртэш. Альэ ўмырэм ончыкат тидэ Вэдат воктэнат эртарэм?.. Тылэч порыжым ом уж мо? Эй, ындэ мыйын сай илымыжэ, можо. Изи эргым Ивушэм уло, коч тудым сайын ончэм, куштэм, кузэ гынат, туныктэн сай айдэмым ыштэм. Ала тудын илышашыжым ончэн куанэм... Овдакиат кызыт укэ— тунэмэш. Тудо чойа ўдыр, ырвэзэ гынат, кузэ илшашым шинча. Йэнг ойлымо дэчат ок лўд... Ойырлэн кайаш кўшта, эй, окмак“.

Шоныш шотым тыгэ пуртыммо дэнэ возымаштэт кў нэргэн ойлымо йэнгэтын кўргө койыш шотшым утларак раш, воштак ынглыктарэн кэртат.

Сылнэ мут дэнэ возымаштэ нинэ кум шот: нэргэлымэ, койыш шот, шоныш шот тўнг лончо лийыт.

Возымашын кышкаржэ²⁾ нэргэн.

Автыр мо нэргэн возаш шонэн йамдылмэкшэ, планым ыштэн луктэш. Планыштыжэ возышаш пашажын тўнг рўдыжым мо шот дэнэ нэргэлаш, возышашыжым мо шот дэнэ, кузэ ончыктэн пуаш шонэн йамдыла.

Сандэнэ автырлан мо возышаш пашажым ончыл гочак йўршўш раш палэн шогаш кўлэш. Возымаштэт мо-мо нэргэн ойлалтшашлык, могай гэрой-влак лийшашлык, нуно мом-мом ыштышашлык улыт,—чыла нинэ шот-влакым возымашын кышкаржэ маныт.

Возышаш пашатын кышкаржэ шукыж годым мо-мо нэргэн возышашэтын корныжым шарэн шога. Садлан лийын кышкаржым кўлын ыштэн моштэт гын, возымаштэтат мо-мо нэргэн возымэт иктышт вэсыштгыч лэктын шогаш тўнгалэш, почэ-почэ лийын шога.

Возымэт годым эн ончыч ик нэргэн возэн пытарэ, вара ижэ вэс нэргэнжэ возаш тўнгал. Ик нэргэн возэн пытардэ, тунамак вэс нэргэн возаш тўнгалаш ок йўрө, ок кэлшэ; тугэ возымым ыглашат ок лий, лудашат йўсө. Сандэнэ возымаштэт ончылтэн возымэт шэнтгэлжылан корным почын шогыжо, ончылтэн возымэтым шэнтгэлжэ ынглыктарэн шогыжо.

Вара адак возымаштэт мо нэргэн ойлаш тўнгалмэ шотэтым кошартэн пытардэ кодаш ок йўрө. Садлан лийын возымаштэтын пытартышыжэ тўнгалтыш дэн кэлшэн шогымо кўлэш. Возымаштэт нинэ шот-влакым от шукто гын, лудшо йэнгын кумылжым шуктэн от кэрт.

1) Ты алак—вашталтдэ.

2) Фабула.

Возымаштэ ойлалтшэ оза-влак ¹⁾ нэргэн.

Возымаштэ кө нэргэн ойлалтшэ-влакым кончыш оза-влак маныт. Кончыш оза-влак коклаштэ эн түп шотышто улшыштым герой маныт. Сылнэ мут дэн возымаштэ кэрэк могай геройнат моло кончыш оза-влак дэч посна палыжэ лийман. Тидэ посна палыжым гэройын көргө койыш шотшым ончыктымаштэ раш палыктэн пуман. Гэройын түжвал койышыжымат: сын—кунжым, чиймыжым, молыжымат ончыктэн пуаш күлэш. Гэройын көргө койыш шотшым: уш-акылжым, тунэмашыжым, илыш йўлажым, шонымыжым, молыжымат эн чотшым ончыктэн пуаш күлэш. Возымаштэтын мучашкыж шумэш гэройэт раш палын лэкшэ. Лудшо йэн возымаштэтын кончыш оза-влак коклаштэ (нунышт шукын улмышт годым, эн чотшым пизэс возымаштэ) гэройэтым раш палэн моштыжо. Садлан лийын гэройэтын көргө койыш шотшым пэш раш возэн мошташ күлэш. Мутлан: „Йамбылат Кўвар“ пизыштэ гэрой Йамбылат лийэш. Йамбылатын түжвал койыш шотшым автыр кум түрлын вэсэмтлын гынат, лудшо-влак Йамбылатым ик канаштэ палэн налын кэртыт.

Возымаштэ ойыпым ²⁾ ончыктэн моштымо нэргэн.

Сылнэ мут дэн возымо годым, койыш шотым шуктымаштэ мо, кө нэргэн возымэтын ойыпшым пэш чот кэлштарэн возэн мошташ күлэш. Кө нэргэн, альэ мо нэргэн возымэтын койыш шотшо ышкэж гайак улшо кашакыштын (моло-влакыштын) чумыр койыш шотшым ончыктэн шогэн кэртмым рушла тип, типичность маныт, марла ойып манаш кэлша. Сандэнэ сылнэ мутан возымаштэ ойлалтшэ йэнгэтын койшыжо ышкэж гайак улшо моло йэн-влакын чумыр класын, обшэствын койышшым раш ончыктэн шогэн кэртшэ. Мутлан тыгэ манына: батрак илыш нэргэн возэн пунэт. Тидэ ик батрак нэргэн сылнэ мут дэнэ возымэтым моло батрак-влак лудмэкышт, ышкэныштын илышыштым лач тыйын возымо батракын илышыштыжэ муын, ужын кэртышт. Тыйын возымэтым лудмэкышт, нуно тыгэ каласэн кэртышт: „кай, мыйат чылт тугайак уламыс,“—манышт. Тэвэ тидэ ончыктымо шотым шуктэн возымо литэратурысо ойып манмэ лийэш. Тэвэ мутлан: „Мўкш отар“ (Чавайн) пизыштэ йалласэ кулак-влакын шучко, осал койышыштым Пётр ышкэтак ончыктэн шога, йалласэ

¹⁾ Действующия лица.

²⁾ Ойып-тип. „Ойып“ манмэ мутым „ойыпан тэнгэ“ манмэ шомакгыч кусарэн ыштымэ. „Ойып“ мут арвэрын ораньэк улшо чумыр түсшым палыктэн пуа. Сандэнэ «тип» мутым марла „ойып“ манаш кэлша, сбрал. Автор.

³⁾ Лично наблюдай.

⁴⁾ Калык мут—народное устное творчество (словесность)

батрак, тулык ўдыр-влакын койышыштым Клави ышкэтак ончыктэн шога. Сандэнэ тидэ пизыштэ улшо Пётр, Клави коктынат литэратурышто ойып лийышт. Сылнэ мут дэнэ возымаштэ литэратур ойыпым ончыктэн моштымо моткоч күлэш, пэш шэргын чотлалтэш. Сандэнэ литэратурышто социальнэ, клас корно шот гыч лэкшэ (лиймэ) ойыпым ончыктэн пуэн мошташ тунэмаш күлэш.

Сылнэ мут дэн возымаштэ кресаньык ойыпым, пашачэ ойыпым, ончыл йэнг ойыпым, пөрийэнг ойыпым, ўдрамаш ойыпым, тулэч моло ойып-влакымат ончыктэн пуэдаш лийэш. Садлан лийын сылнэ мут дэн возымаштэ кизытсэ илышын могай улмыжым ончыктэн пуымо годым, ойып манмым ончыктэн мошташ пэш чот тунэмаш күлэш. Тидэ шотым шуктымаш вэрч тыгэ ыштыман: ойып манмым ышкэгыч шонэн луктын возыман огыл. Эн ончыч кизытсэ ончыл йэнг-влакын илышышт гыч, паша ыштымышт гыч, нунын ойлымо мутгычышт, шонымаш гычышт ойыпым ыштэдэн лукташ тунэмман. Возымаштэт ыштэн лукмо ойып-влакэт социальнэ, клас илыш гыч лиймым ончыктэн шогышт. Писачыл тидэ шотым шуктэн ойыпым луктын воза гын вэлэ, писачылын илыш корныжо чын илыш, пролэтар корно дэн кайаш тўнгалэш.

Лэтэратурышко ойыпым пуртышаш вэрч сылнэ мут дэн возымаш пашалан пэш кўлын, пэш йөратэн пижмэ күлэш. Возымаштэ ойлалтшаш пашатым эн ончыч илышыштэ шымлэн-шымлэн, түслэн-түслэн, тэргэн-тэргэн ончэн нал. ³⁾ Тидэ шотым шуктэн йамдылэнат гын ижэ, возымаштэт ойыпым пэш кэлштарэн возэн луктын кэртат.

Вара адак литэратурышко моло арвэр-влакынымат (шотынымат) ойыпыштым пуртэн мошташ лийэш. Тэвэ мутлан: йалын, олан, колхозын, арчэлын сурт-пэчын паша ыштымэ шотын, чийэм-вургэмын, кочыш-йўыш йамдылмын, сын-кунын, ойлымашын, пушэнгын, вольыкын, тулэч молынат.

Сылнэ мут дэн ойыпан койыш шотым шуктэн возымаш литэратурышто пэш шэргын чотлалтэш. Тыгэ возымашын сылнылыкшэ пэш шуко лийэш; вара адак тыгэ возымаш мэмнан кизытсэ илымэ илыш нэргэн тунэмашнама пэш чот шара, кугэмда.

Калык мут ⁴⁾ нэргэн.

Альэ маркэ посна писачыл, поэт-влак сылнэ мут дэнэ возымо нэргэн кўшнө ойлалтэ. Тидэ дэч посна чумыр калыкын йылмыштыжэ сылнэ мут дэнак ыштымэ муро, йомак, тушто, эртэн кайшэ тошто илыш шомак-влак улыт. Ниным литэратурышто калык мут маныт. Ниништым ик йэнг (поэт, йа писачыл) шонэн луктын огыл, ниным калык шўдө түжэм дэнэ чотлымо ий (саман) мучко изин-изин погэн ыштэдэн. Сандэнэ калыкын тыгэ ыштымыжым литэратурышто ка-

лык мут маньт; шукыж годым марий йэн тыгылай ойыштыжат ойжым кэлыштараш төчымыж годым сандэнэ тыгэ каласа: „тошто марий манмыла“, альэ „тошто марий мут,“—манэш.

Литэратур ыштымэ дэч ончыч калыкын мурыжо, йомакшэ, туштыжо, тошто мутышо кузэ лийыныт, мом ончыктат?

Кэрэк могай айдэмат ышкэнжын көргыштыжө улшо уш-акылжым, ынглылмыжым, кумылжым, тулэч моло көргө шотшымат ышкэж гайак вэс айдэмылан посна-посна мут дэн (палэ дэн) каласкалэн пуас. Сандэнэ айдэмын мутшо (йылмыжэ) нимо дэч коч пэш шэргэ. Садлан лийын шүдө түжэм ий дэн ожно илымэ илыш мучко илышыжым, йўлажым, койшыжым, шонымыжым, ужмыжым, ойгжым, йывыртымыжым, илыш пашажым калык ышкэ мутышкыжо (йыпмышкыжэ) пуртэдэн каласэн кодэн. Тунамсэ (ожсо) калыкын возэн моштымо шотышт укэ улмашат, ойлымышт (мутышт) түжэм ий годсэк тукум гыч тукумыш каласалт толын. Ача-ава дэч шочшышт (игшывышт) мо колмыштым ушэш—шүмэш пыштэн, кушкын шушылан шонгэмэкышт каласэн кодэныт.

Садыгэ кэрэк мо лиймыжымат ожнысо калык ышкэ мутшо дэн ойлэн каласэн, эн чотшым куанымашыжым, ойгыжым, шортмыжым, көргө койышшым муэрэн-муэрэн каласэн. Калык муру садыгэ лэктын.

Саман почэш саман вашталтмэ дэнэ калыкын муржат акырэт годсэк эрэ вашталт (вэсэмын) толын. Молан манат гын, мур илыш корныгыч лэктэшыс. Калыкын (обшэствын) илыш корныжо кузэ кайа, мурыжат тугак лийдэ ок кэрт.

Калыкын үмүржө айдэмын гай күчүк огылыс. Тыгай кужо үмүрыштө марий калыклан түрлыжымат ужаш логалын: осалжымат, порыжымат. Кугыжа дэн поян кид йымак вэрэштмэкэ, марий калыклан куго йөсым, пызырналт илымым утларакшэ ужаш түкнэн. Садлан марий мурышто, тошто мутышто йөсө илыш нэргэн ончыкталт кодын.

Кэрэк могай мурымат лончылэн ончэт гын, мурын могай илыш корныгыч лэкмыжым пэш раш ынглэн кэрташ лийэш. Тэвэ мртлан кум мурым лончылэн ончэна:

„Чийак чийак“ кайыкшэ

„Чий-чий“—маньэ да,

Ала улым чийшаш

Ала укэм чийшаш?

Коракшэ тольо да

„Коран-коран“,—маньэ да,

Ала улым кораншаш,

Ала укэм кораншаш? т. м.

Тидэ мур—тошто мур. Пүртыс илышым ынглыдымэ годым тыгай мурым калык мураш тунгалын. Пүртыс нэргэн шонымыж годым, пүртүсат айдэмэ гайак чонан, кайык-вусыжат айдэмэ дэн айдэмэ сэмынк мутланат манын шонэн илэн. Тидэ шотгыч муржат тошто шотыш лэктэш.

Индэш ийаш алашат дэн
Ындырэн-ындырэн толына;
Кандаш ийаш алашат дэн
Кандарэн-кандарэн толынна;
Шым ийаш алашат дэн
Шыматэн-шыматэн толынна;

Куд ийаш алашат дэн
Кутырэн-кутырэн толынна;
Изэ чодрат, куго чодрат
Түмыр йүк дэн лэкна;
Изэ нурэт, куго нурэт
Шүвыр йүк дэн лэкна;

Изэ олыкэт, куго олыкэт
Йыгыр йүк дэнэ лэкна;
Капка ончыкэт шуына
Алашан койышшым ончыктышна.

Тидэ мурут тошто мур лийэш. Тидэ мур—сүан мур. Тугэ гынат, калык кок түшкалан—пойан дэн йорлылан—шэлалтмым тидэ мур ончыкта. Тидэ мурым поян кашак ышкэ илышгычышт луктыныт. Мотор, сай вольык дэнэ (алаша дэнэ) вэлэ моктанаш лийэшыс. Сай вольыкшо (алашажэ) поянын вэлыс, йорлыжын йатырыштын вольыкыштат укэс, марий манмыла „шэмыштэ**“) илатыс. Пойан йэнгын илышыжым эрэ моктанэн мураш төчымым тидэ мур ончыкта, вэс сэмынжэ илыш корно вуйлатэн шогымо поян (кулак) кашак кидыш вэрэштмым тидэ муэрэ ончыкта.

Ындэ кызытсэ илышым калык кузэ мурым колышт ончэна. Тэвэ:

Куго мүшкыр Миклай годым
Мэ илышна орланэн,
Комунист-влак законышт дэн
Мэ илэна йывыртэн,

Муралтэна мо вара?

Шүшкалтэна мо вара?

Эх-хэ-хэ-ха-ха-ха-ха,

Шүшкалтэна мо вара?!

Удыр годсо илышнажэ

Тыгак эрта мо вара?

Эх-хэ-хэ-ха-ха-ха,

Тыгак эрта мо вара?

Ломбо пакчам шалатэн

Олма пакчам пэчэна,

Эх-хэ-хэ-ха-ха-ха,

Олма пакчам пэчэна!

Тошто илышым пытарэн

У илышым ыштэна!

Эх-хэ-хэ-ха-ха-ха,

У илышым ыштэна!

Тошто пайрэм кудалтэн

У пайрэмым ыштэна.

Эх-хэ-хэ-ха-ха-ха,

У пайрэмым ыштэна!

*) Шэмыштэ илаш—ушкал-вольык дэч посна илаш.

Тошто таңгым кудалтэн
У йолташым кучэна!
Эх-хэ-хэ-ха-ха-ха,
У йолташым кучэна.

Мэмнан тагнам йодыда гын,
Мэмнан такнажэ комсомол.
Эх-хэ-хэ-ха-ха-ха,
Мэмнан тагнажэ комсомол!

У тагна дэн пырля
Сотсиализмым ыштэна!
Эх-хэ-хэ-ха-ха-ха,
Сотсиализмым ыштэна!

Тидэ муро — калыкын у мурыжо. Илыш кор-
ным пролэтар клас вуйлатэн шогымыгыч тидэ му-
ро лэктын. Калык мурын көргыжат, мутыштат ын-
дэ чылт вэсэмыныт. Удрамаш пөрйэнг дэн төрак
у илышым, сотсиализмым ышташ пижмэ нэргэн
ырвэээ калык мура. Калык шүм-кылым, кумы-
лым Садыгэ у илыш у сэмын куандара. Калыкын
тыгай мурыжо поэт возымаш гайак сылнэ, куш-
тылго. Тэвэ тыгэ калык ышкэ муржым илышыш-
тыжэ ыштэн луктын.

Сандэнэ сылнэ мут дэн возаш шонышо-вла-
клан муро нэргэн тидэ шотым пэш раш шинчэн
шогаш күлэш. Сылнэ мут дэнэ возымашкэ калык
мурым пурташ күлэш лиймэ годым, мурын могай
улмыжым шинчэн налын, мо возымашэтлан кэл-
шышэ мурым вэлэ пурташ төчыман.

Йомак нэргэн. Калык мур лэкмэ жапыш-
так йомакат ожно лэктын. Мурышто сылнылык-
шым, куштылгылыкшым лукшаш вэрч мут дэн
мут мучашыжым ик гайым калык ыштэдэн, почэ-
ла мут сэмын кэлыштарэн мураш тыршэн.

Ожно калыкын илышыштыжэ мо—мо лий-
мэтым вараракшым калык мурышкэт савырэн кэр-
тын огылат, тыгылай мут дэнэ вэлэ ойлаш тўна-
лын. Садыгэ илышыштэ ожно мо лиймэт йома-
кыш эркын—эркын лэктын (савырэн). Ожно, акыр

годсо йомак-влак мэмнан илымэ илышыш шумэш
шуын огытыл; чыланат саман кыдэжэш лакэмын,
мондалт пытэн улыт. Тугэ гынат, ожнысо калыкын
тўрлө илыш ужмыжо, пўртүс дэч лўдын илымы-
жэ, моло тўрлыжат йомакышкыж пурэн кодын.
Саман почэш саман эртымэ сэмын ожно мо чын
лиймэ каласымашкэ чылт лийдымымат (фантазия
народная) йомакышкэ калык пуртэдэн-пуртэдэн
шындылын. Сандэнэ мэмнан илышыш шуышо йо-
макыштэ тўрлө сурт вольыкымат, чодрасэ тўрлө
йанлыкымат,—чылаштымат айдэмэ сэмынак ваш-
ваш мутланыхтат. Садлан лийнак марий йэнг йо-
макым вэс тўрлынжэ „шойа“, „шойам шой-
ыштэш“,—манэш.

Марий калык ожнысэк эрык илышым йөра-
тэн илышэ калык улмаш. Саман почэш саман
вашталтын, вараракшым марий калык кугыжа дэн
пойан кид йомак вэрэштын. Кугыжан тўрлө төрә,
чиновник, поп—влакыштым марий калык чытэн
кэртдэ илэн. Тыгэ илымэ илыш марий йомакыш-
тат койэш. Эн чотшым тидэ шот поп нэргэн йо-
мак ойлымаштэ палэ.

Вара адак йомакышкэ йэш дэн илымэ илыш
йўламат калык пуртэн. Ик йэш коклаштэ тўрлө-
тўрлө гын, лиймэ шотым чылт лийдымаш дэнэ
(фантазия) ушэн шындэн, йомакым ыштэн луктын.
Тыгай йомак-влак: изэ ватэ ўдыр дэн куго ватэ
ўдыр нэргэн, акаж дэн шольыжо нэргэн, кум изак
шольак нэргэн, молат.

Вара сэмын литэратурышко писачыл-влак
калык йомакымат пуртэн улыт. Тугэ гынат, йома-
кым адак ик посна шотшо уло; йужо йомакым
тушто сэмын кусарэн*) ыглаш лийэш: йомакыштэ
ик нэргэн ойлалтэш, ыглаш лийэш вэс тўрлын.

Сылнэ мут дэн возышо писачыл-влаклан йо-
макын мом ончыктымыжым пэш раш шинчэн шо-
гымо күлэш.

*) Иносказательно.

СЫЛНЭ МУТ ТЭРГАШ ТҮНЭМШЫЛАН ИЗИ ОЙ.

(Олык Ипайлан эаш мут).

Олык Ипайын 2-3 шэ номыр „У вийыштэ“ возымыжым, мыйын шотыштэм, ик сэмын вэлэ аклыман: „сай шыл укэштэ шодат томысык“—шотан тэргызэ укэштэ, тыгай „критикат“—критик. Чынжымак марий коклаштэ сылнэ мут вазаш тóчышо мо вала улыт, тэргымэ пашалан тунэмшэ шагал. Садлан О. И. возымаштыжэ ик сай койшыжо уло:—шып шинчышэ „литэратур йэрнам“ модын кушталшэ йоча лавра комльам кудалтэн тарвата гынат, тутат сай паша. Ик могырым лавраж дэнэ йандар вўдымат румбыкта, вэс могырым вўд ўмбал рэгэнчымаат шуко-шагал тарвата...

Сылнэ мут тэргышылан возышо дэчат утларак тунэм-дэ ок лий. Эн ондак сылнэ мутым лудын мошташ тунэмман. Сылнэ мутын тунжэ вожшым умылэн лудын от мошто гын, могай критик лийын кэртат.

Тэргымэ пашан ышкэ корныжо уло (радамжэ), тудыо рушла „марксистская методология“ манылтэш. Марксистский методологийын тунжэ-вожшо исторический материализм гыч лэктэш. Сылнэ мут пўртүс илыш, экономика, мэр илыш гайак диалэктика законжо почэш кушкын шога. Садлан, тэнийсэ тэргызылан: диалэктикым, тудын законжым шинчэн налдэ ок лий. Тидым от шинчэ гын, марксист критик лийын от кэрт.

Критик пашалан пижмэ дэч ончыч, Плэхановын сэрамашым лудаш күлэш. Плэхановын схэмажэ сылнэ мутым тэргаш туныкта.

Рэволүтси дэч вара марсисткая критика ийын вийнэн шога. Тидэ нэргэн руш йылмэ дэнэ возымо кнага шуко гынат, чын марксизм корно дэнэ сэрымэ шагал шукужо тўрлө сэмын пунчэштшэ улыт. Тэвэ: Шкловский, Кэлтдйала, Пэрэвэрзэв, Сакулин, Горбачов—моло-влакат. Нунын возымаштышт сайжат уло, йонгылышыжат уло. Лудмо годым мо йонгылышыжат умылаш тóчыман, мо күлэшыжым налман. Чын марксист нормо дэнэ вўдэн кайшэ кокла гыч Плэханов дэнэ Фричэм ончыкташ күлэш. Плэхановын сылнэ мут нэргэн возымыжо X, XIV дэнэ XVIII томжым налман, Фричэн „Социология искусства“ манмэ кнагажым, тушто стиль нэргэн мо вала рашткэмышын возэн; вара Столпнэр дэнэ Юшкэвичын—„Искусство и литэратура в марксистском освещении“ хрэстоматийым налман—тушто тўрлө критикым возымыштаг уло, садлан тагастарэн тэргэн лудаш пэш онгай. Могынат тунгыштыжо Плэханов дэнэ Фричэм кучыман.

Сай тэргызылан шинчымаш—пэл паша. Вэс пэлыжэ чыныштэ. Тэргымэ чын гыч, факт гыч лэксшэ.

Тэвэ О.И. возымыжым налына. Моло поэт-влакым тэргымаштыжат шойакшэ уло дыр да, мый ышкэ почэла мутым гына налам—ышкэнжым кочкбат утларак шинча. Мо чын гын, чын—альэ мартэн возымо почэла мут-влакэм чылажак ў дэнэ мў гай улыт манаш ом тошт. Тугэ гынат, О. И. ончыктымэ почэла мут-влакэм 1918-19 ийштэ вазалтыныт. Тудо 1929 ийштэ возымо манын лудшо-влакым олталэн. Инэ почэла мутлам „Күслэ йўкыш“ посна ойыртэм

(отдэл) дэнэ „Ырвэзэ пагыт муро“ манын пурталташаш ылыч, рэдаксий пуртэн огыл. Варажым „У вийын“ 6-шо возымырыш нинэ—эн ондак возымэм дэн эн пытаргышлан возымо „Рэволүтсий“ лўман почэла мутэм пуртэн. Тыштэ рэдаксийлан өпкэлаш ок лий—тудо поэт-влакын куштмыштым ончыкташ шонэн. Тэвыс ты шот дэн О. И. ик кугу шойакшэ лэктат—возымыжым пэл акшэ йомо.

Вэс могырым нинэ почэла мутым „упадочные“ мана-шак лийэш мо?

„...Шуко йўдат малэн ом ул—

Чынак пэшак йōратэм...

Йа...Кызыт от кой ончылнэм

Садлан пэшак ойгырэм...“

Вара тыштэ мо усит? Поэт тунам тугай жапыштэ илэн, йōратымэ, шўм вургыжмо жапшэ улмаш. Шуко поэтын поэзийжэ эн ончыч йōратымэ пулама гыч тарвана. Йōратымэ пагыт—кок тўран кэрдэ—ожнат, кызытат. Куанымат лийэш, ойганымат лийэш: локама ¹⁾ пэлэдыш гай сайжат уло, локама шу гай кочыжат уло. Ипай шольо альэ тидымат ок шинчэ улмаш. Тугэ гынат, Шабдар О. тудо „чукури“ жапым сай-осал шукэртак вончэн ошкылын, ончыко пōртылашат ок шоно. Поэзиэшыжэ тудо жапын сайжат—осалжат вашкалалт кодын гын, йын дэч аптыранэн шэмыжым шэнтгэк шылтэн, ошыжым ончын луктын йынгым олталаш ок шоно. 1918-19 ий годсо моло писатыль—поэт-влакнак тылэч кугурак „онгайышт“ уло да, шыпак пырдэн пыштымэ. Йужыжо чэркыштат пэш йумылалтэн, күсотышто картлан күртивымат „чын-чын“ пэралтыктэн, „марий калыкымат“ эн ончык шындэн. Лийын „ожно лийын тўрлыжат“, ты ийлаштэ гына „100% ан рэволүтсионэр-влак“ мо вала койыт.

Умбакэ Ипай шольым тидэ 11 ий ожно возымо тан кокла почэла мутэм дэнэ мыйым Йэсэнин корныш пуртэн колтынэжэ. Мыйын шотыштэм, Ипайын литэратур шинчыдымыжэ вэлэ койын шога. Тудын ойжо гыч—Йэсэнин пўтырэм почан ўдрамашым чот йōратэн шындэнат, ўдрамашыжэ тудым иктаж сэмын онталэнат, поэтэт йōсалтэн муралтэн да содорак „кддрок“ пикталт кэржалтын. Тидэ мо тугай? Тидэ литэратурный критикын умылмыжо огыл,—мэшчан-ўдрамашын ойж-ыс, „Ой-й, Йэсэнин тудо ўдрамашлан вэрчын.. Майаковскийат тудланак—поэт-влак эрэ тыгак вэ-эг...“ Тылэч вара кугу шўлыш, вара шинча-вўд, истэрика. Шотан тэргызылан тыгэ умылаш вожылшаш! Йэсэнин кок илыш саман коклаш лийын. У илыш вэлыш тарванэн, тошто дэчын ойырлэн кэртын огыл—садлан кок илыш кокла вишэш йомын. Йэсэнин корныжо—дэклассированный адэмын (поэтын) корныжо, кō изишак руш литэратурым шинча гын, тидым пэш умла, кō ок шинчэ гын, умылмыжат, пайдам ок пу. Тэвэ Майаковскийат чылт йōратымэ амал дэнэ гына лўлалтын манаш ок лий—кунар чот Рэволүтсий вэлыш шупшылтын ыльэ гынат, тошто годсо „богэма куп“ тудым нэльэ, тудын дэчын йōрш

1) Локама—поза.

түн-вожшо гычак ойырлэн сэнгэн огыл улмаш. Марий поэт коклаштэ дэклассированный шотыш вочшо, йа богема купыш пижшэ укэ дыр очыни. Шабдар шогавүй тута дэчат ойырлэн огыл, түн пашажат (профэссий—туныктышо) пэнгүдэ, класс корно дэч ойырлэн ок шого. Кө шинчышыжэ шинча—мэр илыш, мэр паша дэч өрдыштө нигунамат шогэн ом ул.

Литэратур озанлык паша дэч шэнгэк кодын каймэ—вэс шот. Тидэ чын. Мэ чыланат шэнгэчырак шүдырэна, тидэ төрсырым содор төрлаш пиждэ ок лий. Мыйын шотыштэм поэт писатэль-влакым ышкэ кабинэтышт гыч луктын илыш подыш пуртэн колтыман „подыш пурдымо өрдыж лу“ ынышт лий. Илышын эн вийан шолмашкыжэ, кучэдалмын эн ончыл взрышкыжэ!

Тэргымэ, төрлымө шотышт—атэртак орлэн, вурсэн киймэ дэнэ ок лий. Экшыкшым—орлыман, сайжым—сайлыман, кайшаш корным ончыктыман, поэтын корно үмбагыжэ эртак торым гына сүмырман огыл. Поэт, писатэль кумылан адэмэ, кумыл нөлталымэ дэнэ вэлэ сылным возэн кэртэш. Садлан кумылжо волэн ынжэ кошт.

Мут кошартышлан адак Ипай шольо дэнэ пөртылаш возэш Кэч могай пашаланат вуйын-почын пиждэ ок лий шол, тэргымэ пашалан утларак чот тунэмман. Күшнө ончыктымо кнага-влакым шэрын лудын лэк, уш-акыл дэн кумылэтым пүсө күзө гай шумэн йагылтэ, вара мастар доктырла марий сылнэ мутышто сусыржым, шүшыжым пүчкэдэн лук, тажа вэрым ит логал, таза пұым күрышт ит кышкэ. Тыгэрак ыштэт гын, илышлан кугу пайдам ыштэт, „доктыр“ лүмэтат күшнө күза.

Чодырасэ йэр.

МАРИЙ ПОЭЗИЙ ОК КУШ МО?

Ты кок ий жап коклаштэ „У вий“ журнал марий литэратурым пойдарэн тольо. Чын, коклаштэ начаррак ойлымаш дэн почэла мут-влакат пурталтын улыт. Тугэ гынат, литэратур вийангмэ койынак шога. „У вий“ журнал лэкташ тўнгальмэ дэнэ ырвэээ писачыл-влак лэктгч. Тэвэ—Мичурин Йатман, Лэбэдэв А. П., Китнэмарийын, Алэксэйэв И, Орай, Пётыр-Пайдуш, Смирнов Кавырля, Элнэт С., Тыныш Осып, Шибулат, Сидыр Йэпрэм почэла мутым, ойлымаш - влакым возкалэн шога. Олык Ипай „Марий поэзий кушкэш мо?“ манын критикым возымагыч, марий поэзий ок куш манмэ гайрак койэш. Вара тыдэ чын мо? Укэ. Чын огыл. Тэвэ кажнэ № „У вий“ журналыштэ кок-кум почэла мут пурталтэш. Ты вара мом ончыкта? Кушмым огыл мо? Олык Ипайын чыла ойжо дэнэ кэлшаш ок лий. Поэтын могай продуксыжо уло, сайжэ-осалжэ,—чыла ончыкташ күлэш ыльэ. Олык Ипай ик шотым гына ончыктэн. Тидэ шагал.

С. Н. Мухинын — почэла-мутшо йандар, куштылго йылмэ дэнэ возымо. Поэтын „Почэла мут-влак“ кнагажэ савыкталтын. Ту кнагаштэ почэла мут-влак тўрлө нэргэнат возалтыныт. Почэла мут-влакыш шукэртэ возымат уло. Садлан йужо почэла-мутшо тоштэм шуын. Олык Ипай „С. Н. Мухин илыш дэч вараш кодэш, шукужо машина олмэш товарым мокта“, манын воза. Чынжымак ик почэла-мут дэн поэтым илыш дэч вараш кодэш манаш ок лий. Мыйын шонымаштэ гын, поэт илыш дэч вараш ок код, илыш дэн тёр ошкылэш, Тэвэ примэрлан 12-шо номыран „У вий“ журналым (1929 ий, нойабр) „Колхозыш“ манмэ почэла мутшым лудын ончэна:

„Илыш толкын	Корно ындэ
Лўшкалэш,	Мотор-сай:
Корным-йөнным	Лўддэ ончык
Шиштара,	Кө шотан!
Йорло иктыш	Марда, йорло
Ушналэш,	Ик йэш гай
Нэлым—йбсым	Ошғылза
Пастыра.	Тэ тўшкан!“

Поэт илыш дэч вараш ок код. Колкоз ыштымым ужын, сотсиализмыш ўжэш. С. Н. Мухин почэла мутшо кызытэ жаплан кэлшышэ вэсат уло. Тудын поэзийжым изижат-кугыжат йбралтэн лудыт. Поэтын ик күчўкшб уло: тудо ышкэ вэрысэ мутым утларак пурта. Йужо мутшым эр вэл марий ок умыло, сандэнэ поэтлан возымым чыла марий умылжо, манын тыршыман. Ончыкыжым поэт дэч кызытэ илышлан кэлшышэ почэла мут-влакым йодман,

Шабдар Осып поэт коклаш пурэн. Тудын почэла мутшо лудаш куштылго, шўмэш пэрнышэ. Тудын „Кўслэ йўк“ по-

чэла мут кнагажэ савыкталтын. Тэвэ Олык Ипай Шабдарын „Танэмлан“ манмэ почэла-мутшым ужынат, пэш вурса. Чынжымак тыгай почэла мут сотсиализм ыштымаштэ куго пайдам ок пу. Тугэ гынат, ты почэла мут дэнэ йонгыш корныш возын манаш ок лий. Шабдарын чыла поэзийжэ тыгай мо? Укэ. Олык Ипай Шабдарым, Йэсэнин корныш возын, манын вурса ужат? Вара мо шот дэнэ Йэсэнин корныш возын гын? Тудын Почэла-мутшо „Танэмлан“ гына вэлэ огыл. Моло почэла мут-влакшэ чыла сай. Коклаштэ начарракат уло. Шабдар сотсиализм ыштымым ужэш. Адак тудын „Ўдрамаш корно“ повэстьшым шэргэш шотлаш вэрэштэш. Поэтын йонгылышыжо уло гын, чумыр вий дэнэ тёрлатыман.

М. М. Иванов — рвээ поэт. Тудын почэла-мутшым школлаштэ тунэмшэ, пионьэр, комсомол-влакат йбралтэн лудыт. Ивановын почэла-мутшо сылнын возымо. Тудо тўрлө пайрам лўмэшат, кампаний нэргэнат почэла-мутым возкала. Поэт сотсиализм ыштымым ужын, у илышышкэ поэзийжэ дэнэ чыла шэмэр калыкым ўжэш. Олык Ипай „Ивановым ончык каймашыжэ ок кой, шэнтэк гын вашкэ чакна“, манын воза. Ты шот гыч Олык Ипайлан поэт шэнтэк каймыла койэш аман? Рвэээ поэтнан „идологий“ кэлша, класс шотым пала. Тугэ гынат, коклаштэ йонгылышыжат уло. Тэвэ Олык Ипай „Лэнин дэч посна“ почэла мутышо йонгылышым ончыктэн. Ончыкыжым поэтна эшэ талын вийнышашлык. Поэтын мутшо, ойжо сылнылыкшэ сытышашлык гайэ койэш.

Олык Ипайын ышкэнжын (2-3 №-ан 1930 ий „У вий“ журналыштэ) „Клубыш“ манмэ почэла мутшым лудын ончэна:

Рвэээ калык дэн
Кажнэ кэчын
Сайынакын
Кутыршаш“.

Автор кызыт вэлэ кутыраш кўшта ужат? Тымарсэк кутыралтын огыл мо? Адак рвэээ калык дэнэ вэлэ кутыраш шўда. Илалшэ, шонго, ўдрамашланат умылтараш ок күл мо? Рвэээ калык чэркын осалжым кызыт вэлэ палэн огыл, шукэртак шинча. Автор кызыт вэлэ палэн мо? Адак ты почэла мутыштыжэ „Иошкар тистым“ кок вэрэн пуртэн. Шкэ Ивановым ойла. Шкэжэ мом онча? Адак „шэм йаллаштэ“ манэш. Тидыждэн мом каласынэжэ улмаш?

Олык Ипай марий поэзий кушмым ок уж. Ик почэла-мут дэнэ поэт-влакым чыла шот гыч ончэн налдэ, поэзийым тэргыдэ, сай шотым уждэ кычкыра. Садлан ты критик-таза критик огыл.

В. В. Майаковский.

В. В. Майковский—чыла шэмэр калыкын пэш кугу поэтшэ, шүмбэл мутызыжо. Тудо литэратур пашам 1908 ийыштэ ышташ тўнгалын. Кугу импэриалист сар годым тудо сар ваштарэш чот шогэн. Сар дэч ончычак тудо рэволютсий пашам ышташ тўнгалын, РСДРП партийыш пурэн. Тидлан вэрчын тудо чурмашкат логалэдэн. Фэвральский рэволютсий дэч вара тудо, большэвик-влак сэмынак, врэмэнный правитэльствэ ваштарэш шогэн. Кугу Октабр рэволютсий жапыштэ почэла—мутшо дэн салтак-влак, пашазэ, крэсаньык-влакын чоныштым сэвырэн, буржуй, капиталист-влакын осал пашаштым, койшыштым, пашазэ калыкым пызырэн илымыштым раш ончыктэн, умылтарэн, нуно—тушман-влак ваштарэш шогалтэн. Вэс кугу жанласэ капиталист-влакым, моло тушман-влакымат „Роста“ агит-плакат гоч писэ пэрождэн пэш витарэн. Адак Рэспублик көргысö илышыMAT öрд-дыжэш кодэн огыл—экшык-влакым тўжвак луктын, корным ончыктэн шогэн. НЭП жапыштэ—нэпман, кулак, моло тушман-влакымат пэш пэркалэн. Варажым, шаланышэ калык озанлыкым йол ўмбаk шогалтымэ, вийандымэ жапыштэ уста йылмыждэн пашазэ калыкым тидэ пашаш чот пижаш ўжын шогэн. Кызыт, сотсиализмым ўчашэн ыштымэ годымат, тудо пашазэ калыкым „ударный цэхыш, ударный цэх гыч—ударный паврик—заводлаш“ ушнэн, сотсиализмым ўчашэн ышташ ўжö. Кэч могай нэлэшат шогалаш, чакнаш ик мутымат пэлэштэн огыл, эрэ „ончык“ вэлэ ўжын. Садлан В. В. Майаковскийым рэволютсий поэт маныт. Манмэ вэлэ огыл, тудо чын равольутсий поэт! Моло поэт-влаклан рэволютсий возашышт тэмэ*) вэлэ лийын гын, Майаковскийлан (адак Д. Бэдныйлан) тугэ огыл, тудо ышкэ тэмыждэн рэволютсийым виктарэн, — рэволютсийын чын салтакшэ, шэмэр калыкын командиржэ лийын.

В. В. Майакойский шэмэр калык илышым, агитика манмым пашазэ калыкын йылмыждэн, у сэмын возэн. Садлан тудым—поэзин сылнылыкшым пытарэт, локтылат—манын вурсышат лийын. Укэ, тудо локтылын огыл. Пашазэ калыклан күлэш сэмын, сылнын возэн. Лач тудо у сэмын возат, тошто поэзий лудын тунэмшэ-влаклан гына ынлыдымын чучэш. Тыгэрак пролэтар калыкым сотсиализм ышташ ўжын, пролэтар калыкын илышыжым возэн пролэтар поэт лийын.

Кодшо тэлым В. В. Майаковскийын литэратур пашажым ончыкташ „Майаковскийын коло ийаш пашажэ“ лўман выставкым ыштышт. Тидэ выставкыш лу тўжэм, шүдö тўжэм дэн пашазэ калык, студэнт-влак пурэн ончэныт. Тидэ Майаковскийын возымыжо пашазэ калыклан кэлшымым ончыкта.

Тидэ выставкэ дэч вара т Майакоаский возымыжым чарнэн огыл, „уло йўк дэн“ пәтилэткым шукташ, сотсиализмым ышташ ўжын возымыжым калыклан ончыктэн. Тугэ гынат, тудын тазалыкшэ, тошто йўла дэн у йўла кучэдалмэ жапыштэ, тудын пэнгыдэ коваштыжэ „шэм кишкылан“ чўнга-лаш пушкыдо вэрым, шэлшым мун—Майаковскийнам трибуна гыч „уло йўк дэн“ сотсиализм ышташ ўжмыжым чарыш: изи гына вулно пуля, пачэмыш сэмын, шўмжым пушкыльо. Укэ. Иньянышаш гай огыл... Владимир Владимировична пытышак мо?.. Укэ! Тошто Майаковскийна вэлэ пытэн. Рэволютсий, пролэтар поэт — Майаковский пытэн огыл. Тудын возэн кодымо почэла-мутышт тошто сэмынак йонгалтыт. Тудын „шүдö том партий книга-влакшэ“ (шүдö томымак возэн ыш шукто, колэн коттыш) моло поэт, писатэль-влакын книга-влакышт коклаштэ чолгэнак шогат.

Майаковский колэн—сотсиализм вэрч кучэдалмагыч ышкэак корангын. Тидлан мэ тудым вурсэна. Тугэ гынат, корангын манын, тудым öрдыш огына шўкал. Тудын возымыжым лудын—рэволютсийым тунэмына. Адак тудын почэла-мутшым лудын мэат шэмэр калыклан Майаковский сэмынак возаш тунэмашна күлэш.

Майаковский-пашазэ калыкын поэтшэ. Колмэкыжэ писатэль-влакын клубышто киймыжэ годым ик кэчыштэ 50000 йын пытартыш гана ышкэ шўмбэл мутызыжым ужын кодаш пурэн. Тидэ—Майаковский мэмнан поэт, возымыжо мыланна күлэш—манмым ончыкта.

Майаковскийна укэ лийэ... Тудын олмэш тидэ почэла-мутшо тўнья мучко шэргылтшэ:

„Кучэдалын
сотсиализмым
ыштымына—
Памәтник
лийжэ
мыланна!“

Кожэр Микал.

*) Тема.

„У вий“ журналэш пэчэтлаш огыт йөрө.

I. Ойлымаш - влак.

Куэрский. Ойган капит. Аги. Уржа сорла жап. Бойаринов К. Покла. Логин Васлий. Пэчук. Лумэрский. У илыш. Звэрэв Сэргэ. Больнитсын пайдажэ. Шўшпўк. Ик вуй мўкш. Калинин. Йапи. Мильутин. Вит паша; Шинча лүдэш, а кид шта; Кумалышт вэлэ, е мэ огына. Шавэрдин Миклай Лапка сола.

II. Почэла мут - влак.

Шибулат. Полой вўд. Онис, Спэкулант. Пўвэр. Чывы йўдым кэкэтла. Шабдаров. Йолташ; Удымылан; Кўтүзө; Корах; Танэм. Күгэчэ. Шибулат. Тошто ылымашты; Тоштым пырахэн ушкы пырэнэ; Колэтивышты ылымашэт куштылгы. Куэрский. Муро.

III. Пиэс - влак.

Ишмурзин. Колкоз у илышым ышта. Шорин. Мам үдэт, тидым тырэдэт (кырык марыла). Красноуфимск ола гыч колтымо пиэс. Лўмжат укэ, авторжат ала кө (рушла гыч кусарымэ).

IV. Мыскара дэн йомак - влак.

Сапан Пэтыр. Тошто мариын мэлна чоклымыжо. Пиштэр. Кум йолагай. Николайэв. Эгэрчэ. Чэмбэрлэн лўмэш. Эчай. Мыскара. Лоскутов. Мыскарат-влак огыт кэлшэ. Камэнский. Тўрлө мыскара-влак. Шавэрдын. Йошкар вуй (мыскара). Малинин. Тыгыдэ мыскара-влак. Потапов. Мыскарагыч кэрыш Зайцэв. Мыскара.

Акшэ 25 үр.

МАРИЙ КУНДЭМ КНАГА ЛУКШО ПӨЛКА тыгай кнага-влакым ужала.

1. В. М. Васильев. Кимсар. 20 ур.	Шошо ага—кулак ваштарэш крэдалмаш . 5 ур
2 Орлов. Крэсаньык ўдыр-влак 10 ур.	Колхоз паша 10 ур.
3 Бронин. Лэнин корно дэн 1 лук 40 ур.	Колхозное строительство. (сборник руко-
водящих материалов) 10 к.
4. Тудак Тидак II лук 50 ур.	27. М. Калинин дэн Йэнукидзэ.
Сплошной колэктивизатсэ да колхоз паша. 15 ур
5. Йогор Пёдыр. Мүкш ончымо 18 ур.	28. В. Сави. (Мухин). Лавра 15 ур.
6. Козлов и Никулин. Полиграмот . 1 т.	29. Тудак. Сурт кайык-влак 15 ур.
7. Васильев. Вольык чэр эмлымэ 30 ур.	30. Н. Мухин. Почэла мут-влак 65 ур.
8. Кэлтэй Пасэт. Алимэнтым кузэ
кычалман 20 ур.	31. Шабдар Осып. Күслэ йүк (поч. мут) . . 25 ур.
9. Тудак. Кулиганлымаш 20 ур.	32. М. Шкэтан. Йумын йазыкшэ. (Ойлымаш). 20 ур.
10. Мироновский. У корно дэн 10 ур.	33. Тудак. Ойлымаш-влак 30 ур.
11. Булак. Батрак ырвээ кокласэ паша . . 05 ур.	34. Л. Н. Толстой. Пыжэмыш кэртэ. (Власть
тьмы). Драма. 35 ур.
12. Иванов. Сёсна ашнымаш 15 ур.	35. М. М. Иванов. Мичушын мурыжо. (Почэла
мут-влак). 50 ур.
13. Түрлө авыр. Дэлэгаткылан пөлөк Түрлө
ынглыктармаш дэн ойлымаш-влак 20 ур.	36. С. Г. Чавайн. Көн вэрч? (Кугуйар) Рэ-
вольүтс. драма 45 ур.
14. А. Л. Субботин. Крэсаньыкклан могай
копэратсэ күлэш 20 ур.	37. Шабдар Осып. Ёдрамаш корно . . . 50 ур.
15. Н. К. Зотов. Крэсаньык озанлыкыштэ йы-
тын мушым ыштымэ 10 ур.	38. Васильев, В. М. Материалы религиоз-
ных верований и обрядов народа марий . 30 к.
16. Е. Домбровский. Крэсаньык сурт.
йэш пого пайлымэ 30 ур.	39. О Н-Ж Е. Элементарная грамматика марий-
ского языка 35 к.
17. Фэликс Кон. Ленинын сугыньжым пар-
тий кузэ шуктэн шога 5 ур.	40. О Н-Ж Е. Религиозная секта. „Кугу Сорта“ . 30 к.
18. И. Сталин. Пэш кугу ваштылтышан ий . . 05 ур.	41. М. Н. Янтемир. Описание МАО Красно-
кокшайский кантон 45 к.
19. М. И. Калинин. Йал озанлык нёлтымо
корно дэн ик марда крэсаньыкклан налог
куштылэмдымэ 15 ур.	42. О Н-Ж Е. Тоже Моркинский кантон 45 к.
20. М. М. Пистрак. Школ дэч ончыч туньк-
тымэ 5 ур	43. О Н-Ж Е. Тоже. Звениговский кантон 45 к.
21. А. Осипов. Чывэ вўта 5 ур	44. О Н-Ж Е. Тоже. Оршанский кантон 55 к.
22. С. Любимова. Кожмак Натальэ 20 ур.	45. О Н-Ж Е. Тоже. Юринский кантон 55 к.
23. Нэпокойчатский. Кузэ мый сай
имным куштэнам 8 ур.	46. О Н-Ж Е. Тоже. Козмодемьянский кантон . . 55 к.
24. Сталин. ВКП(б) пурла вэк лупшалтшыш-
тын тэорийышт нэргэн 20 ур.	47. О Н-Ж Е. Тоже. Сернурский кантон 50 к.
25. Ивашенков. Йалысэ агроуполномо-
чэнный пашажэ. 15 ур	48. Шлыксов. Очерк лесного хозяйства МАО
Часть 1. 1 р.
26. П. Я. Гуров. Колхозым мо йөн дэн ыш-
тыман 20 ур.	49. Михеев. Основные правила русской грам-
матики в школах нацмен 36 к
	50. Михеев. Методика русского языка в шко-
лах нацмен 1 р. 20 к.

УГЫЧ ЛЭКШЭ КНАГА:

1. Марий Кундэм комсомоллан Йугослав ком-
сомолын рапыртшэ. 10 ий кучэдалмаш . 30 ур.	4. К сооружению Марийской районной элек-
трической станции 80 к.
2. Э. Шахновский. Батрак аралымаш . . 10 ур.	5. Организация труда и правила внутреннего
распорядка в колхозах 25 к.
3. С. Любимов. Совэтын илыш сэксийжэ . 20 ур.	

„У ВИЙ“

Тылчэ йыда лэкшэ, сылнэ мутан, сүрэтан журнал.
1930 ийыштэ

1930 ийлан „У Вий“ журнал ак:

Ик посна № — 25 ур.	Куд тылзылан 1 т. 50 ур
Кум тылзылан — 75 ур.	Ик ийлан 3 т. —

— Оксам тыгай адрес дэнэ колтыман: —

г. Йошкар-Ола, Марийскому Областному Издательству.

Кантоналштэ почтышто, письмоносец-влакат подпискым налыт.